

UNIVERZITA KARLOVA

Přírodovědecká fakulta

katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Sociální geografie a regionální rozvoj

Mgr. Peter Svoboda

**FLEXIBILITA A LOKALIZACE PRÁCE V ČESKU 1991–2011:
ANALÝZA PROSTOROVÝCH ASPEKTŮ**

**FLEXIBILITY AND LOCALIZATION OF WORK IN CZECHIA
1991–2011: ANALYSIS OF THE SPATIAL ASPECTS**

Dizertační práce

Školitel: doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D.

Praha, 2019

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného, nebo stejného akademického titulu.

Součástí dizertační práce je šest článků nebo kapitol v knize, z nichž jsem tři vypracoval samostatně, dva jako hlavní autor a na jedné kapitole v knize jsem se podílel jako spoluautor.

SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku. Ekonomický časopis, 63, č. 5, s. 465–485. (autorský podíl 80 %)

SVOBODA, P., PŘIDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M., (2014): Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítáních lidu. Historická geografie, 40, č. 2, s. 285–306. (autorský podíl 50 %)

SVOBODA, P. (2017): Ekonomická struktura. In: Ouředníček, M., Jíchová, J., Pospíšilová, L. (eds.): Historický atlas obyvatelstva českých zemí. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 71–77.

SVOBODA, P. (2017): Proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století. Academia, Praha, s. 150–178.

KOLOUŠEK, P., SVOBODA, P. (2017): Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století. Academia, Praha, s. 179–211. (autorský podíl 40 %)

SVOBODA, P. (2015): Newsletter a web ČGS: alternativní zdroje dat pro výzkum časové a prostorové flexibility práce českých geografů. Informace ČGS, 34, č. 2, s. 17–37.

V Praze, 28. června 2019

.....
Peter Svoboda

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych touto cestou poděkoval všem, kteří přispěli ke vzniku této dizertační práce. V první řadě moje poděkování patří vedoucímu mé dizertační práce doc. RNDr. Martinu Ouředníčkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, nabídnutí množství cenných příležitostí pro profesní, odborný i osobnostní růst a taktéž za odbornou pomoc při sestavování a celkovém zpracování této dizertační práce. Rád bych poděkoval i všem spoluautorům publikací, které jsou součástí této práce.

Veliké poděkování patří i mým spolupracovníkům z výzkumného centra Urbánní a regionální laboratoře, ve kterém jsem našel výborné profesní i lidské zázemí, pozitivní a motivující atmosféru a podporu při svých výzkumech i psaní práce.

Mé poděkování patří i pracovníkům a postgraduálním studentům katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy i mým kolegům z České geografické společnosti za vstřícnost, ochotu, pomoc a spolupráci při mnoha projektech podporujících naši geografickou komunitu.

V neposlední řadě můj dík patří Anežce Dolinajové a Nikole Prudké, i ostatním členům mé rodiny, přátelům a známým, za jejich mnohaletou pomoc, inspiraci, cenné rady, motivaci i podporu při mém vzdělávání i v osobním životě.

Vznik této práce byl umožněn díky mé participaci na několika výzkumných projektech. Za finanční podporu děkuji projektu Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze č. 898313 „Flexibilita a lokalizace práce v pražském metropolitním regionu“, projektu Grantové agentury České republiky č. GA14-00393S „Dynamika sociálního prostředí a prostorová mobilita v metropolitních regionech České republiky“, projektu Ministerstva kultury České republiky v rámci programu NAKI č. DF12P01OVV033 „Zpřístupnění historických prostorových a statistických dat v prostředí GIS“ a Specifickému vysokoškolskému výzkumu č. 260309 "Pluralita předmětové orientace sociogeografického a demografického výzkumu: problém metodologických přístupů a kombinace hodnocení kvantitativní a kvalitativní povahy".

SEZNAM PUBLIKACÍ AUTORA

- DVOŘÁKOVÁ, N., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M., JÍCHOVÁ, J., PŘIDALOVÁ, I., SVOBODA, P., ŠPAČKOVÁ, P., KOPECKÁ, Z., NEMEŠKAL, J., OUTRATA, D., MALÝ, M., SLÁMOVÁ, E. (2015): Novodobá historie Prahy pohledem geografa: Katalog k výstavě. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha, 63 s.
- JOVANOVIČ, P., NEMEŠKAL, J., ŘÍHA, I., SVOBODA, P. (2017): Atlas inovačního prostředí: Profil inovačního ekosystému Středočeského kraje. Středočeské inovační centrum, spolek, Dolní Břežany, 39 s.
- KOLOUŠEK, P., SVOBODA, P. (2017): Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století. Academia, Praha, s. 179–211.
- KUPKOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., SVOBODA, P., SOUKUP, M. (2015): Disclosure of Historical Spatial and Statistical Data of Districts in Czechia in a GIS Environment. Acta Universitatis Carolinae Geographica, 55, č. 2, s. 139–151.
- NEMEŠKAL, J., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M., SVOBODA, P. (2016): Typologie denních rytmtů lokalit v Pražské metropolitní oblasti. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- NEMEŠKAL, J., SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Dojíždka ve vybraných centrech Česka. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- OUŘEDNÍČEK, M., KUPKOVÁ, L., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠIMON, M., RIŠKA, M., SVOBODA, P., SOUKUP, M., MARVANOVÁ, P. a kol. (2015a): Metodika vytvoření a využití historických prostorových dat v prostředí GIS: Administrativní hranice katastrálních území a urbanistických obvodů Prahy. Certifikovaná metodika MK ČR. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 29 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., KUPKOVÁ, L., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠIMON, M., SVOBODA, P., SOUKUP, M., MARVANOVÁ, P., KŘIVKA, M. a kol. (2015b): Metodika vytvoření a využití historických prostorových dat v prostředí GIS: Administrativní hranice okresů v České republice. Certifikovaná metodika MK ČR. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 36 s.

- OUŘEDNÍČEK, M., SVOBODA, P., POSPÍŠILOVÁ, L., JÍCHOVÁ, J., NEMEŠKAL, J., ŠPAČKOVÁ, P., PŘIDALOVÁ, I., DVOŘÁKOVÁ, N., KUPKOVÁ, L., SOUKUP, M. (2015c): Historická prostorová a statistická data v prostředí GIS a jejich využití. *Geografické rozhledy*, 25, č. 2, příloha s. 1–4.
- SVOBODA, P. (2010): Vznik environmentálneho spôsobu myslenia a inštitucionalizácia ochrany prírody a krajiny v USA v 19. a 20. storočí. *Klaudyán: internetový časopis pro historickou geografiu a environmentální dějiny*, 7, č. 1–2, s. 29–35.
- SVOBODA, P. (2015): Newsletter a web ČGS: alternativní zdroje dat pro výzkum časové a prostorové flexibility práce českých geografů. *Informace ČGS*, 34, č. 2, s. 17–37.
- SVOBODA, P. (2017a): Ekonomická struktura. In: Ouředníček, M., Jíchová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Historický atlas obyvatelstva českých zemí*. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 71–77.
- SVOBODA, P. (2017b): Proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): *Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století*. Academia, Praha, s. 150–178.
- SVOBODA, P., HÁNA, D., NEMEŠKAL, J. (2014): Pracovní příležitosti v obcích v širokém okolí Jaderné elektrárny Dukovany 1991-2011. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015a): Nezaměstnanost v Česku. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015b): Nezaměstnanost v Česku v historickém pohledu. *Geografické rozhledy*, 24, č. 4, s. 28–29.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015c): Nezaměstnanost v Praze. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015d): Struktura zaměstnanosti v Česku. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015e): Struktura zaměstnanosti v Praze. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku. *Ekonomický časopis*, 63, č. 5, s. 465–485.
- SVOBODA, P., PŘIDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M., (2014): Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítáních lidu. *Historická geografie*, 40, č. 2, s. 285–306.
- SVOBODA, P., ŘÍHA I. (2016): Implementace RIS 3 strategie ve Středočeském kraji. In: Klímová V., Žítek V. (eds.): *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Masarykova univerzita, Brno, s. 302–308.

OBSAH

Abstrakt	11
Abstract	12
1. Úvod	13
2. Obecná východiska dizertační práce	15
2.1 Flexibilita a lokalizace práce v sociálních vědách	15
2.2 Geografie práce a časoprostorová geografie ve věku ICT	18
2.3 Tradice albertovské geografie: geografie města a sídelní struktury	20
2.4 Vztah flexibility a lokalizace práce k metropolitním regionům	23
3. Metodologie	27
4. Představení publikací	29
4.1 Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku	30
4.2 Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítáních lidu	31
4.3 Historický vývoj zaměstnanosti a její struktury	33
4.4 Proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu	34
4.5 Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v Pražském městském regionu	35
4.6 Newsletter a web ČGS: alternativní zdroje dat pro výzkum časové a prostorové flexibility práce českých geografů	37
5. Závěr	39
Literatura	42
Seznam publikovaných textů zařazených do dizertační práce	49

Abstrakt

Flexibilita a lokalizace práce v Česku 1991–2011: analýza prostorových aspektů

Pracovní proces, jeho uspořádání a důsledky byly a jsou neodmyslitelnou součástí vývoje společnosti v prostoru. Práce jako významný faktor formující prostor se dostává do zájmu sociální geografie přinejmenším od doby průmyslové revoluce, jenž vedla k prostorové neshodě místa bydliště a místa pracoviště.

Proces sociální transformace společně s makroekonomickými změnami působícími na postsocialistické země a masový rozvoj mobilních informačních a komunikačních technologií v porevolučním období podnítil výraznou proměnu lokalizace práce a diferenciaci forem práce, která se stala méně ukotvená v časovém, prostorovém i funkčním pojetí. Tato proměna vedla k nepravidelnosti prostorových pohybů souvisejících s dojížděnkou do práce na jedné straně a její delokalizaci, či vymizení z prostoru fyzického a přesun do prostoru virtuálního na straně druhé. Právě dojížděnka do práce a vztahy mezi bydlištěm a pracovištěm se řadí k zásadním tématům albertovské sociální geografie. Problematice neukotvenosti práce však nebyla v domácí literatuře věnovaná dostatečná pozornost. Cílem předložené dizertační práce je porozumět vztahu mezi mobilitou práce a jejími atributy, ve smyslu (de)lokalizace a flexibility práce a městským prostředím. Důraz je přitom kladen na pochopení prostorových projevů práce v současné společnosti a porozumění faktorům, které ji utvářejí. Dizertace zároveň přispívá k poznání souvislostí mezi prostorovým působením pracovního procesu v době rozšířených mobilních komunikačních prostředků, které umožnili proměnu tradičního pojetí pracovního procesu a využití místa a času k práci na straně jedné a formování metropolitních regionů na straně druhé.

Dizertační práce se skládá ze dvou částí, přičemž první zasazuje výzkum flexibility a lokalizace práce do širšího teoretického rámce. Následně se zabývá metodickými výzvami vyplývajícími z měnící se společnosti a hledá jejich řešení směřující ke vhodnému uchopení vztahu flexibility a lokalizace práce směrem k regiontovným procesům. Druhá část dizertační práce je tvořena souborem šesti vzájemně provázaných publikací autora, které se věnují zkoumané problematice. Po představení těchto publikací, použitých metod a hlavních empirických zjištění relevantních k tématu předkládané práce, jsou závěrem dizertace publikace předloženy v plném rozsahu. Jejich pořadí přitom postupuje od širšího teoreticko-metodologického rámce přes zohlednění historického vývojového hlediska až k empirickým článkům zaměřeným na jednotlivé oblasti výzkumu flexibility a lokalizace práce.

KLÍČOVÁ SLOVA: Flexibilita a lokalizace práce, geografie práce, Česko, Pražský metropolitní region

Abstract

Flexibility and localization of work in Czechia 1991–2011: analysis of the spatial aspects

The working process, its arrangement and its consequences have been a crucial part of a development of society in space. Work as a significant factor forming the space gets into the interest of social geography, at least until the Industrial Revolution, which led to a spatial mismatch between a place of residence and a place of work.

The process of social transformation, together with the macroeconomic changes affecting post-socialist countries and the mass development of mobile information and communication technologies in the post-revolutionary period, stimulated a significant change in the issues of job localization and the differentiation of forms of work that became less embedded in the sense of temporal, spatial and functional meanings. This transformation led to irregularity of spatial movements associated with commuting to work on the one hand and its delocalization, or disappearance from physical space, and moving to the virtual space on the other. Hence, commuting to work and the relationship between home and work place is one of the crucial topics of Albertov's social geography. However, insufficient attention in domestic literature has been paid to the issue of the unembedded types of work. The aim of this thesis is focus on the relationship between work mobility and its attributes, in sense of (de)localization and flexibility of work and urban environment. Emphasis is placed on understanding the spatial aspects of work in contemporary society and the factors that shape it. At the same time, the dissertation contributes to the understanding of the links between the spatial impact of the working process at the time of widespread mobile information and communication technologies, which transform traditional concept of the working process and the use of space and time to work on the one hand and the formation of metropolitan regions on the other.

The dissertation consists of two parts, the first places research of flexibility and localization of work into a broader theoretical framework. Subsequently, it deals with methodological challenges arising from societal changes and search for solutions, which will lead to an appropriate understanding of relationship between flexibility and localization of work on one hand and the region forming processes on the other. The second part of the dissertation consists of a set of six mutually interconnected publications of the author, which deals with the researched issue. After the introduction of these publications, their methods and the main empirical findings relevant to the topic of the thesis, the dissertation presents their full text versions. Publications are sorted from a wider theoretical-methodological framework, through the historical perspective, to the empirical articles focusing on individual research areas of flexibility and localization of labour.

KEY WORDS: Flexibility and localization of work, labour geography, Czechia, Prague metropolitan region

1. Úvod

Dojíždka do práce a vztahy mezi bydlištěm a pracovištěm se řadí k zásadním tématům albertovské školy sociální geografie druhé poloviny 20. století. Od konce 80. let však Česko prošlo turbulentním obdobím proměn společenské i ekonomické reality. Pozdní fázi socialismu vystřídala dekáda celospolečenské a ekonomické transformace z centrálně řízené ekonomiky do prostředí ekonomiky tržní a zároveň také od totalitního k demokratickému státnímu zřízení nově otevřenému okolnímu světu. Tyto vývojové tendence do značné míry ovlivnily i proměnu struktury a lokalizace pracovních příležitostí. V posledních dekádách dochází v Česku k výrazné diferenciaci forem práce, které nesou základní atribut neukotvenosti v časovém, prostorovém i funkčním smyslu. Širší procesy sociální transformace společně s makroekonomickými změnami a rozvojem mobilních informačních a komunikačních technologií, které přenesly řadu ekonomických i sociálních aktivit do virtuálního prostoru, iniciovaly proměnu a rozrůznění forem práce a významně ovlivnily využívání času a prostoru pro práci. I přesto, že studium pracovní dojíždky má ve výzkumném rámci české geografie hluboké kořeny, problematice neukotvenosti práce a proměnám její lokalizace v posledních dekádách nebyla v domácí literatuře věnovaná dostatečná pozornost. Předložená dizertace se snaží vyplnit tuto mezeru. Zároveň se snaží přispět k poznání souvislostí mezi formováním sociálního prostředí metropolitních regionů a prostorovým aspektem pracovního procesu v době rozšířených mobilních komunikačních prostředků, které umožnily proměnu tradičního pojetí pracovního procesu a využití místa a času k práci.

Pracovní vztahy v prostoru a městské prostředí představují vzájemně úzce provázána témata. Města, či přesněji řečeno metropolitní regiony, jsou do značné míry utvářeny pohyby obyvatel za prací a jsou obvykle vhodněji morfologicky, kapacitně a institucionálně uzpůsobeny pro pohyby obyvatel v časech a trajektoriích dojíždky za prací, anebo se o takové uzpůsobení snaží širokým spektrem kroků od zkapacitnění dopravy a její infrastruktury až po prostorovou disperzi lokalit s převážně pracovní funkcí (tzv. polycentrický vzorec). Flexibilita práce přitom vystupuje jako specifický projev mobility obyvatelstva, který se nevyhnutelně nemusí opírat o projev fyzického pohybu. Protože jednotlivé formy prostorové mobility obyvatelstva nemají jasně definované hranice a mohou se tedy do značné míry překrývat (Halfacree 2012, Přidalová 2017, Urry 2007), věnuje se tato dizertační práce vlivům flexibility a lokalizace práce, jakožto specifických forem lidské mobility na formování sídelního systému a městského prostředí, s dílčím zaměřením na prostředí Pražského městského regionu v porevolučním období.

Předkládaná dizertační práce si klade za cíl poznat a vysvětlit vztah mezi mobilitou práce ve smyslu lokalizace, delokalizace a flexibility práce a městským prostředím. V obecné rovině se dizertace snaží propojit urbánní geografii a geografii práce, které navzdory úzké souvislosti představují oddělené disciplíny zaměřující se na odlišné aspekty problematiky a využívající odlišné teoretické a metodické přístupy. Ve snaze o syntézu poznatků z obou zmíněných disciplín si dizertační práce stanoví několik vzájemně provázaných dílčích cílů:

1. Představit a diskutovat teoretické přístupy, které jsou relevantní pro soudobý výzkum souvislostí flexibility a lokalizace práce na straně jedné a městského, respektive metropolitního prostředí na straně druhé. V textu je přitom diskutována domácí i zahraniční literatura několika vědeckých disciplín a konfrontována je využitelnost jednotlivých teoretických rámců pro studium problematiky flexibility a lokalizace práce v prostředí postsocialistické země na počátku 21. století.
2. Zhodnotit metodické možnosti výzkumu lokalizace a flexibility práce, sociálně-prostorové diferenciaci a utváření sociálního prostředí současných českých městských regionů a naznačit způsoby, které by uvedený vztah vhodně zachycovaly. Tento dílčí cíl dizertační práce vychází z předpokladu, že společenské proměny, k nimž dochází v posledních desetiletích ve světě i v Česku, představují výzvu pro sběr a interpretaci dat o obyvatelstvu, jeho prostorovém pohybu a jeho významu pro utváření sociálního prostředí města, na kterou je třeba ve výzkumu adekvátně reagovat.
3. Představit hlavní výsledky výzkumu proměn a projevů flexibility a lokalizace práce a jejich vlivu na formování metropolitních regionů v Česku. Zde práce usiluje zejména o ucelené poznání pravidelností a podmíněností v proměnách lokalizace práce v sídelním systému i městském prostoru, pochopení významu pracovně dojížděkové složky mobility v sociálně-prostorové diferenciaci Prahy jako reprezentativním území největšího městského regionu v zemi.

Dizertační práce se skládá ze dvou částí. První část zasazuje výzkum flexibility a lokalizace práce do širšího teoretického rámce, přičemž čerpá poznatky napříč vědeckými disciplínami, které se snaží poznávat fenomén flexibility práce. Následně se zabývá metodickými výzvami vyplývajícími z měnící se společnosti a hledá jejich řešení směřující ke vhodnému uchopení vztahu flexibility a lokalizace práce a jejich vlivu na formování metropolitních regionů v Česku. Druhá část dizertační práce je tvořena souborem šesti vzájemně provázaných publikací autora, které se věnují zkoumané problematice. Po představení těchto publikací, v nich použitých metod a hlavních empirických zjištění relevantních k tématu předkládané práce, jsou závěrem dizertace publikace předloženy v plném rozsahu. Jejich pořadí přitom postupuje od širšího teoreticko-metodologického rámce, přes zohlednění historického vývojového hlediska ekonomické struktury obyvatelstva, vývoje klasifikací a sběru dat, kterou následně kartograficky prezentuje až k empirickým článkům zaměřeným na jednotlivé oblasti výzkumu flexibility a lokalizace práce, a to jak v případě zaměření výzkumu na Pražský metropolitní region, tak i v zaměření na případovou studii flexibilních projevů virtuální práce české geografické obce prostřednictvím analýzy návštěvnosti webu.

2. Obecná východiska dizertační práce

Cílem dizertační práce je poznat vztah mezi mobilitou práce ve smyslu lokalizace, delokalizace a flexibility práce a utvářením městského prostředí v Česku v porevolučním období. Práce přitom čerpá myšlenky domácí i zahraniční literatury. V případě myšlenek ze zahraniční literatury převážně anglosaské provenience, tyto zasazuje do specifického českého kontextu, který se vlivem čtyř dekad izolace a snahy o společenskou i prostorovou nivelizaci a následným obdobím transformace značně liší od západních zemí. Z hlediska využití literatury si práce klade za cíl synteticky kategorizovat myšlenky z jednotlivých směrů včetně jejich kritického zhodnocení a neomezit se na preferenci jedné školy, či směru. Naopak upřednostňuje interdisciplinaritu a věcné zaměření a zkoumanou problematiku. V úvodní části práce proto nejprve představuje teoretické přístupy a poznatky z nich plynoucí, které dosud formovaly výzkum zvoleného tématu, umožňují definovat používanou terminologii a ovlivnily autora při chápání problematiky disertační práce.

2.1 Flexibilita a lokalizace práce v sociálních vědách

Koncept flexibility a lokalizace práce je v sociálních vědách zakořeněn přinejmenším od doby industriální revoluce, která akcelerovala tzv. prostorovou neshodu místa bydliště a místa pracoviště, čímž podnítila i adaptační strategie zaměstnanců i firem při využití prostoru a času pro práci. V obecné rovině lze v sociálních vědách identifikovat přinejmenším dva významné směry, pro které je charakteristický rozdílný náhled na prostorové aspekty práce a jejichž podrobná analýza je rozebrána v první publikaci přiložené k dizertační práci, a proto je zde nabídnut pouze výčet nejpodstatnějších z nich. První směrem je skupina ekonomicky zaměřených teorií, které se v obecné rovině snaží nabízet doporučení pro zvýšení ekonomické efektivity a konkurenceschopnosti firem i regionů. Jejich podstatou je zefektivnění fungování prostřednictvím vnitřní adaptace produkce a interní organizace na podněty vyvolané trhem s cílem zvýšit dynamiku a produktivitu práce pracovních sil ve firmě, či regionu. Druhý směr se opírá o sociologicky zaměřené přístupy, které akcentují především pohled jedince či sociálních skupin na trhu práce a kterých cílem je pochopení dopadů flexibility práce na kvalitu života, strategie adaptace zaměstnanců na trhu práce, otázky sociální spravedlnosti a roli státu, a v neposlední řadě otázky sladění osobního a profesního života. Oba tyto směry se z vývojového hlediska v průběhu druhé poloviny 20. století vyznačují jistým ontologickým posunem od zkoumání

strukturálních charakteristik práce a jejich pravidelností směrem k postupné akcentaci roli aktéra zaměstnance a vzájemných vazeb spočívajících v překonání deterministického i voluntaristického náhledu.

V soudobých ekonomických teoriích lze kořeny koncepčního výzkumu otázek lokalizace práce datovat zhruba do poloviny 50. let 20. století a tedy období formulace principů neoklasické lokalizační teorie (Lösch 1954; Isard 1956), kdy se výzkumy soustředily převážně na lokalizační rozhodování firem a práce byla vnímána v poměrně pasivní roli jako lokalizační faktor, či vstup do produkce. Zásadnější změnu nepřinesl ani následný rozmach intervenční keynesiánské ekonomie, kdy dochází pouze k zohlednění prostorové složky pracovní mobility zaměstnanců prostřednictvím intervenčně podpořené lokalizace práce za lidmi a tedy podporu méně rozvinutých regionů. Obdobně se i příchod marxizmem inspirované ekonomie a ekonomické geografie v 70., a 80. letech (viz Storper, Walker, 1989; Harvey 1999), který ontologicky posunul analýzy práce směrem k nové prostorové dělbě práce (Fröbel, Heinrichs, Kreye 1980; Massey 1995), vyznačoval náhledem na zaměstnance jako rigidní složku produkce a utlačovanou třídu bez možnosti změnit svoji situaci v produkčních vazbách prostřednictvím adaptačních strategií plynoucích z vlastního přesvědčení a akce. Přínosem však bylo, že se do hledáčku ekonomických konceptů dostala analýza vztahu mezi kapitálem a prací v rámci přerozdělení práce v systému moci, či lépe řečeno hierarchizace postavení. Také je nutno zmínit, že autoři věnovali pozornost problematice zaměřené na industriální produkci fordistické éry (a nikoli službám), kde je přítomnost pracovníka na pracovišti zpravidla nezbytnou podmínkou (Bell 1973).

Značnou rigiditu při voluntaristickém náhledu na zaměstnance jako aktéra začaly překonávat až výzkumy zaměřené na hodnocení dopadů procesů globalizace v postindustriální společnosti, které vedly mimo jiné k terciarizaci ekonomiky a tedy umožnily vnímat některé pracovní pozice jako prostorově neukotvené. Zvýšení pozornosti výzkumů směrem k flexibilitě práce souviselo zejména se širokou ekonomickou transformací z fordistické na post-fordistickou organizaci výroby na přelomu 70. a 80. let 20. století. V terciarizované ekonomice, kde dochází k saturaci trhu masové výroby spotřebního zboží, začala být primárně sledovaná konkurenceschopnost, reprezentovaná mimo jiné vznikem nových profesí zvyšujících konkurenceschopnost produktů (design, marketing, výzkum, vývoj, licencování aj.). Současně se akcelerovaly procesy ekonomické integrace do globálního trhu, které prostřednictvím stírání časových a prostorových bariér pro obchod a propojením prostorově vzdálených trhů vytvořily podmínky pro zvyšování tlaku na konkurenceschopnost aktérů (firem, regionů i zaměstnanců) na trhu práce a vyvolaly potřebu flexibilně reagovat na proměňující se podmínky a potřeby trhu (Dastmalchian, Blyton 2001). K této skupině konceptů lze řadit zejména teorii flexibilní specializace (Piore, Sabel 1984), analogickou teorii segmentovaného trhu práce (Doeringer, Piore 1971), která rozlišuje mezi primárním, privilegovaným pracovním trhem a v systému periferně postaveném trhu sekundárním. K této skupině konceptů lze přiřadit i teorii flexibilní firmy (Atkinson 1984; Atkinson, Meager 1986), která nahlíží na rozdělení pracovníků uvnitř firmy, jako na jádro a periferii. Jádro přitom tvoří kmenoví zaměstnanci na stabilních pracovních úvazcích, kteří jsou podle Atkinsona (1984) zpravidla lépe kvalifikováni a klíčoví pro chod firmy. Periferními pracovníky se rozumí zaměstnanci na nestandardních pracovních úvazcích, méně chránění zaměstnaneckými jistotami. Tato teorie rozlišuje tři základních druhy flexibilní organizace práce, a sice funkční, numerickou a mzdovou flexibilitu. Jádroví zaměstnanci jsou přitom motivováni prostřednictvím mzdové flexibility a očekává se od nich flexibilita funkční a tedy i časová a

prostorová. Naopak kvantitu periferních zaměstnanců lze dynamicky upravovat skrze flexibilitu numerickou, která je v pozdější sociologické literatuře vnímaná spíše negativně. Tato poměrně rozšířená konceptualizace náhledu na pracovní flexibilitu byla podrobená kritice jak z levicového pohledu, tak i pohledu kritického realizmu (viz např. Pollert 1988; Sayer 1989). Kritici upozorňovali na omezenou platnost této teorie v praxi, zdůrazňovali, že na periferii se mohou vyskytnout i vysoce kvalifikovaní pracovníci a následně upozorňovali, že samotná terminologie flexibilní práce je poměrně neukotvená. I přes to se jedná o zřejmě nerozšířenější ekonomicky zaměřenou teorii, která nabídla základní rámec pro uvažování o flexibilních pracovních pozicích.

Naproti tradičnímu ekonomickému zaměření na adaptabilitu na měnící se podmínky na trhu se sociologicky zaměřené koncepty zaměřují na potřebu rozlišování pozitivních, a tedy umožňujících, a negativních, čili determinujících vlivů flexibility práce na zaměstnance a poznání sociálních aspektů nových forem práce. Sociologické teorie zaměřené na flexibilitu práce reflektují postupnou proměnu vědeckých přístupů, v jejichž centru stojí porozumění vnitřních podmíněností adaptačních strategií zaměstnanců na měnící se podmínky na trhu práce. Ačkoli kořeny sociologických studií sahají až dílům Karla Marxe, jejich zásadní rozvoj nastává až v průběhu 80. let 20. století. Předně lze upozornit na reflexivní dílo Sayera (1989), který v organizaci produkce rozlišuje mezi sociální a technickou dělbou práce, přičemž technickou dělbou práce rozumí flexibilní vykonávání rozdílných úkolů zaměstnance u jedné a téže firmy (de facto funkční flexibilitu zaměstnance), sociální dělbou práce definuje jako zaměstnání u firmy jiné, tedy de facto numerickou flexibilitu v pojetí Atkinsona (1984). Sayer přitom tvrdí, že prostřednictvím uplatňování technické dělby práce, tedy flexibilního výkonu zaměstnání dochází k reakci na pracovním trhu, který pak určuje sociální dělbou práce, tedy reorganizaci pracovních vztahů. V dalším vývoji sociologických směrů studujících flexibilitu práce již dochází k určitému obměkčení dříve protichůdně postaveného vztahu zaměstnavatele a zaměstnance a důraz se klade na adaptační strategie firem i zaměstnanců zefektivnit své pozice prostřednictvím nalezení vzájemného konsenzu a kooperace (Wright 2000). V této souvislosti Cumbers, Helms a Swanson (2010) rozlišují tři způsoby adaptačních strategií zaměstnanců, a sice pružnost (resilience), rekvalifikace (reworking) a odolnost (resistance).

V následném vývoji sociologické literatury je patrná snaha o typologizaci různých adaptačních strategií zaměstnanců na měnící se podmínky na trhu práce často doprovázená myšlenkou přechodu od fordistické k postfordistické éře ekonomiky a roli institucionální regulace pracovního trhu od konceptu welfare směrem k workfare a jejich kritickou reflexi (Peck 2001). Právě transformace k postfordistickému typu produkce, který přesunul značnou část práce z průmyslu do služeb, jenž mnohdy nevyžadují fyzickou přítomnost zaměstnance na pracovišti, se stal podkladem pro rozšíření výzkumů neukotvenosti práce. Jako příklad mohou sloužit fenomén práce přes internet či práce z domova (tzv. home base telework či homeoffice), sociální dopady flexibility práce a propojování soukromého a pracovního života včetně možnosti jejich měření (Coltrane 2000), komplexní analýzy flexibility práce vybraných území (Večerník 2001), výzkum marginalizace znevýhodněných skupin na trhu práce (Dudová 2008), či adaptační strategie zaměstnanců (Cumbers, Helms, Swanson 2010). Standing (2014) v této souvislosti upozorňuje na potřebu rekonceptualizace pojetí prostoru a času pro práci do podoby, která by odpovídala terciérně zaměřené a zejména globalizované ekonomice. Upozorňuje, že obdobně jako nebyla v případě agrárně zaměřené společnosti myslitelná společenská domluva

pracovního času na cca 40 hodin týdně s jednoznačně ukotvenou lokalizací práce, není tato možná ani v terciérní ekonomice, a to proto, že globální ekonomika není organizovaná jedním aktérem, na jednom místě v jeden čas. Časoprostorové vzorce práce etablované ve vrcholnějších fázích industriálně zaměřené ekonomiky v podobě pravidelného vzorce dojížděky za prací a cca 40hodinového pracovního fondu týdně tedy nemohou dále nabízet zcela odpovídající rámec pro analýzu pracovního procesu a je nevyhnutelné hledat cesty k vysvětlení časoprostorového chování aktérů ve vztahu k práci, které by více odpovídaly realitě. Ve svém výzkumu schopnosti zaměstnanců flexibilně reagovat na měnící se podmínky na trhu práce, vyvolané procesy globalizace, Standing (1999, 2014) dochází k závěru, že prekariát (ohrožená třída zaměstnanců, kteří nejsou schopni svými adaptačními strategiemi v časovém, prostorovém i funkčním smyslu odolat vnějším tlakům trhu) se dostává do pozice marginalizované třídy především prostřednictvím nejistoty či lépe řečeno nestálosti pracovního úvazku a jeho náplně a zdůrazňuje tedy roli institucí při nastavení rámce fungování pracovního trhu a flexibility v něm. K debatě nad institucionálním ukotvením flexibilní práce přispěla i práce Andersena (2000), který dochází při svém výzkumu znevýhodněných pracovníků k závěru, že liberální sociální státy s vyšší mírou deregulace pracovního trhu se vyznačují nižší schopností snižovat nezaměstnanost a vytvářet nové pracovní pozice než sociálnědemokratické státy. Autor přitom spatřuje možnost řešení v takzvané třetí, skandinávské cestě, čili kombinaci rovnosti na pracovním trhu, s jistou mírou flexibility práce (flexible) a sociálních a zaměstnaneckých jistot (security), tedy flexicurity. Implementace principů flexicurity se na přelomu tisíciletí staly jedním z pilířů aktivní politiky zaměstnanosti Evropské unie.

Dalším významným přínosem sociologie do diskuze flexibility práce byla pak bezesporu proměna směrem k paradigmatu aktér – struktura, která se stala základem pro pozdější zdůraznění role aktéra-zaměstnance. Inspirací pro tuto teorii strukturace Anthonyho Giddense (1984), byl mimo jiné odkaz Hägerstrandovy (1970) časoprostorové geografie, který nalézal v poslední dekádě četná metodická oživení, a to zejména díky rozvoji mobilních informačních a komunikačních technologií, které umožňují podchytit činnosti aktéra v časoprostoru (viz kapitola 4.6). Zároveň umožňují organicky zaznamenat strukturální charakteristiky vybraných sociálních činností jak z hlediska prostoru, tak i společnosti, co v poslední dekádě vyúsťuje k rozšíření analýz virtuálních dat, webových analýz či lokalizačních dat mobilních telefonů (Wilson 2012). Navíc k tomuto uplatnění dochází v poměrně širokém spektru sociálně-geografických témat (Ahas a kol. 2009; Alkindi, Bouazza 2010; Andrienko a kol. 2010; Novák, Temelová 2012; Novák, Novobilský 2013; Raun, Ahas, Tiru 2016; Semanjski a kol. 2017; Silm, Ahas, Mooses 2018 aj.). O tento epistemologický odkaz kritického realizmu Anthonyho Giddense (1984) a Hägerstrandovské (1970) časoprostorové geografie se od poloviny 90. let 20. století opírá skupina autorů geografie práce.

2.2 Geografie práce a časoprostorová geografie ve věku ICT

Geografie práce jako dnes již etablovaná subdisciplína ekonomické geografie má původní kořeny převážně v kriticky orientované literatuře (Beck 2000), kterou ovšem částečně překonala a posunula se spíše směrem ke kritickému realizmu. Plně se geografie práce rozvinula až v polovině 90. let 20. století na základě inspirace od

Giddensovy (1984) teorie strukturace dominantně v anglosaském a skandinávském světě. Autoři geografie práce (viz Herod 1995; Herod 1997; Castree 2007; Coe, Lier 2010 aj.) se ve svých výzkumech vyznačují kladením důrazu na roli aktéra-zaměstnance a je pro ně typická kritika jak neoklasické ekonomie za to, že nahlíží na zaměstnance v pasivní pozici jako na vstup do produkce či lokalizační faktor, tak i neomarxistické ekonomie za náhled na zaměstnance jakožto kolektivního aktéra bez možnosti individuálně změnit své pracovní a sociální postavení. Autoři geografie práce při svých výzkumech zdůrazňují potřebu náhledu na pracovní síly optikou paradigmatu aktér-struktura, tedy jako na aktéra-zaměstnance, jenž spoluvytváří sociálně-pracovní prostor prostřednictvím vlastní zkušenosti a rozhodování v rámci strukturálních nastavení systému. Na pracovní síly tudíž není nahlíženo jako na vstup do produkce, lokalizační faktor či proměnnou v rovnici tvorby nadhodnoty, ale jako na aktéra-zaměstnance, jenž má v rámci existujících strukturálních nastavení možnost sám rozhodovat a reprodukovat tak sociální prostor i jeho fyzické atributy včetně jeho lokalizace, prostorové neukotvenosti či využití disponibilního času, prostoru i zvolených technologií pro práci. Toto teoretické východisko zdůrazňující individuální schopnost aktéra jednat se stalo značně rozšířeným nejen v geografických výzkumech práce (Coltrane 2000; Herod 2001; Castree 2007; Lier 2007; Wills 2009; Rutherford 2010; Lier 2012), ale v duchu renesance Hägerstrandovské (1970) časoprostorové geografie i v uživatelsky orientovaných výzkumech zpracovávajících alternativní data o společnosti (Andrienko a kol. 2010; Chiou, Lin, Perng 2010; Stepchenkova a kol. 2010; Plaza 2011; Ribarsky, Wang, Dou 2014), které se dostávají do hledáček výzkumníků od období masového rozšíření internetu.

Právě internet a rozvoj jeho užití představoval důležitou technologickou inovací, která prostřednictvím zvýšení produktivity práce (Sánchez a kol. 2006) umožnila elektronizaci a flexibilizaci práce z časoprostorového hlediska a současně eskalovala potřebu nalézt odpovídající metodický rámec sledování sociálních vazeb a činností ve virtuálním prostoru. Virtuální prostor je ovšem jistým způsobem metaforické označení přenosu binárního kódu, který napomáhá zrychlovat přenášení informací a rozšiřovat sociální interakci. Jedná se tedy o prostor vztahový, či relační, u něhož je na rozdíl od sociálního prostoru význam fyzikálního rozměru vzhledem ke geometrickou řadou se zvyšujícím objemu a rychlosti přenášených informací minimální a nejedná se tedy o absolutní prostor v euklidovském smyslu. Na rozdíl od pojetí tradiční časoprostorové geografie se informace ve virtuálním prostoru mohou šířit bez omezení (Schwannen a Kwan 2008) a proto může využití tradičního pojetí časoprostorové geografie v případě výzkumů interakce v hybridním fyzicko-virtuálním prostoru narážet na svoje limity (Shaw a Yu 2009), ačkoli široce rozšířený koncept Hägerstrandovské (1970) časoprostorové geografie, která skrze studium lidských aktivit ve variaci jejich „omezení“ v časoprostorovém kontextu nabízí bezesporu vhodný rámec pro analýzu časoprostorových vztahů, aktivit a interakcí ve společnosti. Shaw a Yu (2009) upozorňují, že virtuální prostor na rozdíl od prostoru fyzického, ve kterém se sociální interakce reálně odehrává, nepodléhá stejným geografickým prizmatům, jako je lokalizace, či prostorová ukotvenost. Naopak tyto jsou ve virtuálním prostoru s v kombinaci se snahou odhalit činnost aktéra v síti velice nestálé a problematické a to nejen z hlediska možnosti empirického výzkumu, ale i z hlediska potřeby nalézt odpovídající konceptuální rámec geografického výzkumu této problematiky (viz Shaw 2006; Shaw, Yu 2009; Madajová, Šveda 2013; Kwan 2002 aj.). Ve snaze o řešení této konceptuální výzvy, kterou přináší virtualizace nejen pracovních aktivit, dochází k rozšíření tradiční časoprostorové geografie o koncepty, které umožňují zkoumat lidské aktivity i v hybridním fyzicko-

virtuálním prostředí (viz Janelle 1995; Kwan 2002; Shaw 2006; Shaw, Yu 2009). Gillespie a Richardson (2000) na základě této výzvy formulují koncept hypermobility, která se zaměřuje na kombinaci tělesné, virtuální i mediální mobility jedince ve stejném čase. Na základě konceptu hypermobility pak tradiční koncepty časoprostorové geografie jako stanice, svazky, přístupové body či cesty dostávají virtuální ekvivalenty v podobě konceptů typu portálů, oken zprávy (Miller 2005) či přístupových bodů (Yu, Shaw 2008). Podle Madajové a Švedy (2013) však konceptualizace těchto virtuálních protějšků doposud není zcela jednoznačná s ohledem na to, že ve fyzické realitě jsou stanice a svazky dány časoprostorovou blízkostí mezi individuálními cestami (proximity), ve virtuálním prostoru tomu tak není a je potřebné uvažovat spíše o jejich vzájemných vztazích. I přes problematické uchopení virtuálního prostoru má však tradiční časoprostorová geografie vysoký potenciál zažít renesanci jako konceptuální rámec výzkumů využívajících dnes již široce rozšířenou senzoriku (mobilní telefon) dostupnou napříč společenskými vrstvami a zachycující nejen dostupný časoprostor ale i sociální vazby, vztahy a činnosti v něm, včetně elektronické práce.

2.3 Tradice albertovské geografie: geografie města a sídelní struktury

Z hlediska dosavadních výzkumů albertovské školy sociální geografie lze z širokého spektra a historie výzkumných aktivit pro téma dizertační práce abstrahovat tři základní roviny výzkumu. Prvním z nich je zachycení role prostorových aspektů práce v díle Martina Hampla (1994; 1998; 2005), jeho kolegů a následovníků (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987; Hampl, Marada 2015). V jeho snaze formulovat pravidelnosti, či lépe řečeno integrální řád v otázce uspořádání sídelní struktury v Česku, včetně jejich vnitřních podmíněností je patrná inspirace zejména Korčákovým (1941; 1955; 1966; 1983) dílem. Zcela jednoznačný příklon ke kvantitativnímu zpracování dojížděkových vztahů, který podchycuje mimo jiné prostorový charakter pracovní funkce center osídlení v jednotlivých řádovostních úrovních je konceptuálně zasazen do komplexního teoretického rámce sociálně-geografického uspořádání. Zásadními přínosy pro problematiku lokalizace práce jsou jednak možnost sledování dlouhodobého vývoje pracovně-dojížděkových vztahů regionů retrospektivně do 70. let 20. století, a současně propracovaná metodika tohoto sledování na základě dat Sčítání lidu. Hamplův koncept a jeho ukotvení v albertovské geografii se stal podkladem pro další výzkumy a analýzy problematiky vztahů práce a osídlení z prostorového hlediska, které s odrazí v širokém spektru témat, jako například vymezení pracovních regionů (Sýkora, Mulíček 2009; 2012; Sýkora, Mulíček, Maier 2009), či center dojížděky (viz Novák, Ouředníček 2011), nebo různých přístupů k metodice vymezení dílčích regionalizací a zonací (Ouředníček a kol. 2012; Ouředníček a kol. 2014).

V porevolučním období v Česku dochází k zásadním celospolečenským změnám, z nich lze pro problematiku flexibility lokalizace práce vymezit přinejmenším dvě zásadní proměny. Prvním z nich je decentralizace moci a přenos rozhodování na nižší řádovostní úroveň. Naproti centrálně řízené ekonomice, která do značné míry předurčovala pravidelnost prostorového uspořádání ekonomiky i obyvatelstva, v porevolučním období stojí prostorově velice heterogenní a rozdrobené uspořádání místních samospráv a její moc a schopnost rozhodovat o svém území. Druhou zásadní proměnou je terciarizace ekonomiky a současně její zapojení do globálního ekonomického rámce, která vytvořila zcela odlišné ekonomické, firemní i pracovní

prostředí. Inovace etablované v transformačním období v oblasti organizace práce zaznamenaly zpravidla nejen výrazné změny v prostorové a sociální mobilitě obecně, ale zároveň i změny ve formách, produktivitě, flexibilitě, i lokalizaci práce a jejích dopadů na sociogeografické prostředí. K měnícím se aspektům práce v současné společnosti patří zejména problematická lokalizace nových druhů pracovních činností, nepravidelnost prostorových pohybů při vykonávání práce a tím pádem a nepravidelnost dojížděky do práce. Právě dojížděka do práce a vztahy mezi bydlištěm a pracovištěm jsou zásadním konceptuálním i metodickým pilířem albertovské geografie zaměřené na výzkum sídelní struktury, podle které je hierarchická podřízenost sídel do značné míry determinována spádovostí sídel k centrům pracovní dojížděky (Hampel 2005). Ovšem tyto vztahy se v posledních desetiletích výrazně proměňují, mění se charakter práce, její lokalizace i variabilita vykonávaných činností. Pro geografii je flexibilita práce sociálně-ekonomickým jevem představujícím mimo jiné specifický výraz pro vnitřní – organizační, i vnější – prostorovou mobilitu. Nové formy flexibilní práce představují postindustriální přechod od kvantitativních (prostorových) koncentrací, směrem k doplňování koncentrací kvalitativních, tedy intenzifikaci a diverzifikaci lidských aktivit. Tyto proměny mohou do určité míry omezit platnost ryze kvantitativně pojatého vymezení pracovních regionů a jejich souvztažností pro systém osídlení na základě rutinizovaných dojížděkových vztahů. Narůstající složitost systému dílče daná i zvyšující se funkční diferenciací neukotvených pracovních pozic v prostorovém, časovém i funkčním smyslu a proměny způsobů organizace práce představují skrze narušení tradičního vnímání práce jako jevu ryze prostorově ukotveného potřebu modifikace tradičního pojetí integrity metropolitních regionů dané rutinizovanou dojížděkou. Současně se skrze rozvoj mobilních informačních technologií nabízí pro transformující se společnost, její organizaci práce i její prostorový otisk, příležitost pro definici nové formy uspořádání vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm. Využití nových komunikačních technologií představuje metodický rámec, který otevírá široký prostor pro geografický výzkum založený na analýze chování v hybridním fyzicko-virtuálním prostředí. Nikoli však pouze v pojetí prostředku k práci, komunikaci či zábavě, ale díky novým konceptualizacím časoprostorové geografie (viz kapitola 2.2) i jako cenný zdroj poznatků o společnosti (Zevl 2019). Přitom tyto technologie umožňují rozšíření výzkumů do nižších měřítkových úrovní až k bázi jednotlivce, a zároveň umožňují i náhled na sociální rozrůznění práce a dalších lidských aktivit, pravidelností i kauzalit vycházejících ze širších souvislostí sociálně-prostorové diferenciace.

Druhá rovina výzkumu, jenž se dostává do popředí v porevolučním období, se zaměřuje na problematiku vývoje městských aglomerací a jejich vnitřního uspořádání. V obecné rovině jí lze označit jako urbánní geografii zaměřenou na studium postsocialistického města a značnou inspirací pro ní byla tvorba Jiřího Musila (1997; 2002a; 2002b). Albertovská škola v rámci této problematiky věnuje značnou pozornost ekonomickým procesům ve městě, se zaměřením na Prahu a její metropolitní region. V rámci sledování ekonomických procesů si všímá širokého portfolia témat, v rámci kterých lze s ohledem na problematiku této dizertační práce vymezit především procesy rezidenční a zejména pak komerční suburbanizace (Sýkora 2001; 2003; Ouředníček 2003; Sýkora, Ouředníček 2007; Musil, Müller 2008). Obě složky suburbanizace zachycují jednak změnu prostorového rozmístění obyvatel a ekonomických aktivit, a zároveň i změnu funkčního, sociálního i fyzického prostředí jádrového města a jeho zázemí. Vztah mezi prací a suburbanizací je dán přinejmenším dvěma dominantními souvislostmi. V případě rezidenční suburbanizace je tato značně selektivním procesem, který se týká především skupin obyvatelstva s vyšším sociálním statutem, který do značné míry determinován prací a

s ní související výši příjmu (Sýkora 2001; Ouředníček 2003; Sýkora, Ouředníček 2007). V případě komerční suburbanizace se jedná o souvislost s transformací české ekonomiky do tržního prostředí, která uvolnila podmínky pro vznik a následný rozvoj komerčních aktivit v zázemí města. Rozvoj komerčních aktivit s sebou přirozeně nese i nabídku relativně vysokého počtu pracovních příležitostí (Sýkora 2001; Sýkora, Ouředníček 2007). Za doplnění v tomto smyslu stojí i další rovina, která je podrobněji rozepsaná ve čtvrté publikaci přiložené k dizertaci, a sice zvýšený podíl pracovních míst v suburbánních oblastech, která díky násobnému růstu počtu obyvatel vytvořila poptávku po lokálních službách a tedy i pracovních místech, které by tyto služby provozovaly. Obě složky procesu suburbanizace tak skrze pracovní-rezidenční funkce významně proměňují vztah města a jeho zázemí. Proměňují sociální strukturu obyvatel i strukturu pracovních příležitostí v jednotlivých lokalitách městského regionu a zároveň skrze dojížděku do práce, do škol a za službami ovlivňují dopravní situaci v rámci celého metropolitního regionu (Urbánková, Ouředníček 2006). Současně mají značný vliv na fyzickou podobu krajiny v blízkosti měst, ačkoli některé soudobé studie (Ouředníček, Bičík, Vágner 2007; Ptáček, Szczyrba 2007; Sýkora, Ouředníček 2007; Chuman, Romportl 2011; Sýkora, Mulíček 2014) uvádějí, že koncentrace komerčních aktivit může mít na fyzickou podobu krajiny v blízkosti měst vyšší vliv než koncentrace rezidenčních funkcí.

Třetí rovinou odkazu geografického výzkumu albertovské školy je pak metodický rámec založený na pozitivistické metodě kvantitativního zpracování populačních dat, který do značné míry ovlivnil podobu české geografie. Obecně lze říci, že geografické výzkumy albertovské školy urbánní geografie a geografie sídel reflektují genezi sběru dat zejména ze Sčítání lidu, domů a bytů. Kořeny tohoto propojení je možné datovat k počátku 20. století, kdy převládaly statisticky laděné analýzy poskytující informace o základních společenských jevech a jejich rozmístění v území (Boháč 1927; Sekera 1934; Korčák 1955). Ty byly posléze rozpracovány do podoby studií, vyznačujících se akcentací společenského a územního rozrůznění jevů a hledání pravidelností v tomto rozrůznění (Korčák 1941), které se staly v druhé polovině 20. století jedním ze základních pilířů geografických výzkumů obyvatelstva a sídel (Korčák 1966). Pozornost těchto výzkumů se soustředila mj. na kvantitativní vyjádření urbanizačních procesů, koncentrace obyvatelstva a proměny městské populace, které našly svůj odraz v typicky geografickém tématu, kterým je regionalizace. Doplněním tématu regionalizace o formulace obecných sociogeografických teorií, jejichž platnost se opírá o periodická empirická ověření stojící na základě zpracování dat SLDB od 70. let a jejichž předmětová orientace se soustřeďuje převážně na případy koncentrace obyvatelstva a struktury sídelního systému (Hampl, Ježek, Kühnl 1978; Hampl, Gardavský, Kühnl 1987), vytvořila zásadní otisk pro tradici albertovské školy urbánní geografie. To je patrné ve výzkumech sídelního systému a regionalizace opřené o analýzy dojížděkových vztahů. Právě sběr dat o dojížděce umožnil zpracování zevrubné sociálně geografické regionalizace a obecně rozšířil možnosti výzkumu sídelních systémů v otázce vzájemných souvztažností sídel (Hampl 1998).

Výzkumy vycházející z komparace cenзовých dat představují nejen cenný zdroj syntetického poznání regionálních procesů, ale odhalují i vývoj objektů zájmu geografů a předmětové orientace jejich výzkumů. Jejich nedílnou součástí je právě sledování prostorové i společenské distribuce počtu pracovních příležitostí. Díky dlouhodobému statistickému sledování proudů pracovní dojížděky je možné srovnání vývoje územní koncentrace pracovních příležitostí v metropolitních regionech v dlouhodobém časovém horizontu. V této

souvislosti je důležité zmínit metodickou inovaci při sběru dat o dojíždě z roku 2001, kdy dochází k zavedení formulace pracovního místa „bez stálého místa pracoviště“ (Čtrnáct 2013), díky čemuž metodika zjišťování dojíždě v cenzech začala reflektovat rozšiřující se porevoluční fenomén prostorově neukotvené práce, který má značný význam pro tradiční geografickou analýzu metropolitních oblastí a sídelního systému. Právě prostorová neukotvenost řady nových profesí v konkrétním místě, jakož i flexibilizace práce z časového i funkčního hlediska, vede z pozice geografie práce k úvahám o vypovídací schopnosti dat o dojíždě jako indikátoru regionální integrity, na kterých je založen metodický rámec vymezení metropolitních regionů v dlouhodobé tradici albertovské školy. Doplněním těchto přístupů o sledování alternativních dat o užití časoprostoru v hybridním fyzicko-virtuálním prostoru a dat o trajektoriích pohybu obyvatel s využitím zbytkových lokalizačních dat mobilních operátorů, anebo též skupiny dat na individuální bázi, otevírá nový prostor empirického výzkumu geografů, který má potenciál vysvětlit časové a prostorové adaptační strategie obyvatel (Novák, Nemeškal 2014; Ouředníček a kol. 2014, Zevl 2019).

2.4 Vztah flexibility a lokalizace práce k metropolitním regionům

Kořeny studia lokalizace práce ve městech i metropolitních regionech, jakožto dílčí součást urbánních studií, zachycovaly již výzkumy chicagské školy urbánní sociologie v pojetí mozaiky komunit s vlastními kulturními, sociálními a ekonomickými parametry, které společně vytvářejí komplexní celek městského prostředí. Myšlenka rozpínajících se městských čtvrtí, společenstev a funkcí, které prostřednictvím procesů invaze a sukcese expandují v rámci města z centrálních do nově urbanizovaných částí na okraji města (McKenzie 1925) inspirovala Burgesse (1925) k formulaci urbánního modelu koncentrických zón. V centru tohoto modelu se nachází městské jádro plnící funkci komerčního, pracovního i obchodního centra města. Městské jádro je obklopeno dalšími zónami, které plní dominantně výrobní, anebo rezidenční funkce, které jsou uspořádány v koncentrických zónách v logice vzájemné provázanosti a ekonomické výhodnosti. V následném vývoji dalších urbánních modelů pak sehrál roli faktor polohy vůči páteřní dopravní infrastruktuře, kterou zohlednil Hoytův (1939) sektorový model, a vzájemná gravitace a odpudivost některých městských funkcí v souvislosti ze socioekonomickými parametry v polycentrickém modelu Harrise a Ullmana (1945). Významnou paradigmatickou proměnu v uvažování o vzájemných vazbách jednotlivých funkcí ve městě pak představil losangeleskou školou vytvořený model keno kapitalismu (Dear, Flusty 1998). Podle tohoto modelu je dominantní hnací silou komerčního rozvoje vzájemná interakce lokalit ve městě s globálním ekonomickým prostředím a jeho rozhodováním mimo lokalitu. K rozvoji aktivit a funkcí v lokalitách postmoderního města tedy dochází vesměs nahodile, respektive tehdy, když lokalita plní očekávání globálních aktérů, což vytváří ve funkční i morfologické struktuře města určitý vzorec vzájemné neprovázaných „záplat“ městských lokalit. V tomto přístupu je zohledněna zejména vertikální dualita lokální – globální interakce, která doplňuje dřívější zaměření na převážně horizontální vazby mezi jednotlivými lokalitami v urbánním prostředí. Diskuze lokální – globální interakce ovšem poukazuje na skutečnost, že vývoj prostorové organizace produkčních a urbánních systémů jsou do jisté míry souběžné procesy a jejich vztah v souvislosti s nezvyklou složitostí vlivů globalizačních tendencí terciarizované ekonomiky a jejich urbánních příčin i projevů je nutno

vnímat v komplexnější rovině. Na zásadní roli globalizačních tendencí, které prostřednictvím redukce obchodních bariér a integrace vzájemné geograficky vzdálených trhů vytvářejí podmínky pro zintenzivnění aktivit na trhu, čímž přispívají k proměně pojetí práce, k delokalizaci práce a v neposlední řadě i k proměně funkční struktury metropolitních regionů upozorňují i Dastmalchian a Blyton (2001). Tento zvyšující se tlak na konkurenceschopnost aktérů (firem, osob i regionů) vyplývající z volné soutěže trhu podmiňuje jejich potřebu adaptace v měnících se podmínkách, která je dosahována jak flexibilní schopností reagovat, tak i změnou dosavadní struktury. Příkladem tohoto tvrzení v souvislosti s úpadkem fordizmu může být relokalizace průmyslu z rozvinutých do rozvojových zemí v 80. letech, která proměnila nejen fyzické prostředí západních měst a proměnu funkcí jeho lokalit, ale i odvětvovou strukturu zaměstnanosti. Dalším příkladem je nepochybně i komerční složka suburbanizačních tendencí zapříčiněná lokalizačními rozhodnutími globálních aktérů typická pro postsocialistické města v druhé polovině 90. let na kterou upozorňovali i domácí autoři (Sýkora, Ouředníček 2007) na příkladu masové výstavby logistických a maloobchodních provozoven, které vznikaly díky přílivu zahraničních investic. Schopnost adaptabilně reagovat na měnící se podmínky na trhu s sebou nevyhnutelně přináší konkurenční boj o lokalitu ve městě a vytlačuje ekonomický méně efektivní a na prostor náročné ekonomické aktivity na okraj metropolitních regionů. V posledních dekádách se proto pozornost urbánních studií zaměřuje mj. na suburbánní zóny metropolitních oblastí. S ohledem na to, že globalizační tendence vytvářejí v metropolitních regionech situaci, kdy suburbia již dále nejsou lokalitami, které by byly plně závislé na ekonomických funkcích centra města, dochází k formulaci tezí, které v sobě nesou jistý prvek autonomního postavení suburbánních oblastí v rámci městské ekonomiky. Garreau (1991) v této souvislosti hovoří o městech na okraji metropolitních oblastí, která začínají koncentrovat komerční funkce (tzv. edge cities). Robert Lang (2003) zachází ještě dál a tvrdí, že metropolitní oblasti se postupnou decentralizací komerčních aktivit z jádra do zázemí stávají spíše edgeless cities, tedy nekonečnými městy, kde se zóny s koncentrací pracovních funkcí mohou tvořit i ve velice širokém zázemí metropolitního regionu. Analogicky Gillham (2002) formuluje tezi limitless cities. Na obdobnou situaci z hlediska redistribuce práce upozorňují i Gardner a Marley (2013), kteří akcentují tzv. job sprawl neboli prostorovou difúzi práce napříč metropolitním regionem. Peter Daniels (1991) v této souvislosti mluví o koncentrované decentralizaci, kdy v rámci sídelního systému dochází ke koncentraci ekonomických aktivit do metropolitních regionů, ovšem v rámci nich pak dochází k decentralizaci ekonomické aktivity směrem od jádra k okrajovým částem regionu. Témata decentralizace či dekoncentrace pracovních příležitostí a komerční suburbanizace byla v posledních dekádách široce rozpracovaná v zahraniční (Daniels 1991; Duany, Plater-Zyberk, Speck 2000; Moretti, Fishler 2001; Razin, Dijst, Vázquez 2007 aj.), takt i domácí literatuře (Sýkora 2001; Sýkora, Ouředníček 2007; Ptáček, Szczyrba 2007; Sýkora, Mulíček 2009; Sýkora, Mulíček, Maier 2009; Čermák, Hampl, Müller 2009; Sýkora, Mulíček 2012; Temelová, Pospíšilová, Ouředníček 2012; Ouředníček, Temelová 2012; Ouředníček, Špačková, Novák 2013 aj.).

V prostředí českých metropolitních regionů je však možné čerpat poznání plynoucí z dřívějšího vývoje v západních zemích pouze částečně, a to ze dvou důvodů, které formulují ve své tezi Hampl, Dostál, Drbohlav (2007). Jednak proto, že socialistické období znamenalo v zdejších podmínkách jisté prodloužení industriální fáze vývoje a terciarizace ekonomiky nastala již v poněkud odlišné globální ekonomické realitě. Současné proto, že porevoluční vývoj v Česku znamenal poměrně turbulentní společenskou proměnu, při které je

potřebné rozlišovat procesy transformace postsocialistické a procesy transformace integrační a globalizační. Z tohoto tvrzení lze odvodit, že na rozdíl od vývoje přechodu k postfordistické organizaci produkce v západních zemích v 70. letech došlo v Česku v 90. letech k intenzivní proměně nejen pracovně-produkčního, ale také celospolečenského systému a v rámci něho zejména ekonomického systému. Navíc byl průběh spíše revoluční nežli evoluční a zásadní změny proběhly v relativně krátkém čase. Současně se tento vývoj odehrál v době rozvoje technologické revoluce, kterou představoval internet a zpřístupnění řady nových mobilních komunikačních technologií, které na sebe navázaly značnou část ekonomických i společenských aktivit. Právě kombinace těchto tří faktorů přenesla do virtuálního prostoru značnou část ekonomiky a tím i práce, což významně přispívá k narušování tradičně pojatých pracovně prostorových vazeb ve fyzickém prostoru. Tomuto vývojovému procesu do značné míry odpovídá i proměna struktury zaměstnanosti a lokalizace pracovních příležitostí v metropolitních regionech a zejména pak regionu s nejvyšší koncentrací aktivit, tedy v Pražském metropolitním regionu, který v dizertaci slouží jako referenční území.

V socialistickém období na základě systému střediskové sídelní soustavy bylo postavení Pražského metropolitního regionu v rámci národního sídelního systému ve velikostní diferenciaci, neboli hierarchizaci značně potlačováno ve prospěch růstu ekonomických aktivit a pracovní funkce středně velkých měst (Hampl 2005). Následné transformační procesy, které znamenaly mimo jiné decentralizaci řízení vývoje ekonomiky a území, přispěly k relativně rychlému nárůstu koncentrace aktivit a ekonomické dominance Pražského metropolitního regionu. Ta se odrazila v koncentraci pracovních příležitostí ve městě a v rámci proměn vnitřního prostředí města se pak oblastí s nejvýznamnějším podílem pracovních příležitostí stalo městské centrum. Sýkora (2001) však již na přelomu tisíciletí upozorňoval, že i díky rychlé komercializaci městského centra v průběhu 90. let jsou kapacity pro další růst koncentrace pracovních příležitostí v centru již značně vyčerpány. Proměnu tradičního pojetí městského centra jako dominantního areálu koncentrace pracovních příležitostí pak přinesly globalizační procesy a jejich otisk v transformujícím se městě prostřednictvím integrace relativně nových podmínek flexibilních, globálních produkčních vztahů a jejich důrazu na konkurenceschopnost a produktivitu. Produkčně silnější a výnosnější segmenty ekonomiky začaly pak vytlačovat ty méně výnosné a úlohu koncentračních lokalit tak částečně přebírají okrajová území metropolitního regionu. Tento proces byl umožněn lokalizačními rozhodnutími zahraničních investorů, kteří katalyzovali rozvoj pracovních příležitostí v logistických a maloobchodní areálech v zázemí měst. Sýkora a Ouředníček (2007) v této souvislosti upozorňují, že naproti vývoji suburbanizace v západních zemích se v Česku nejdříve etablovala suburbanizace komerčních funkcí, a suburbanizace funkcí rezidenčních, která vytváří poptávku po službách nasycujících poptávku novousedlíků (Svoboda 2017b) se rozvinula až následně a to v souvislosti ze zpožděním vzniku faktorů, které její rozvoj katalyzují (dostupnost hypotéčních produktů, množství financí aj). Zmíněný vývoj značně ovlivnil i stejnosměrné proměny lokalizace práce, předurčil vztah mezi lokalitou ve městě a produktivitou práce a přispěl k intenzifikaci vzrůstajícího trendu časové a prostorové flexibility práce (Svoboda, Ouředníček 2015) reprezentované mimo jiné vznikem nových druhů profesí a dekoncentrací řady nových pracovních příležitostí. Tyto faktory mají vliv na charakter rutinní pracovní dojížděky v rámci metropolitního regionu a taktéž způsobují změny v tradičním chápání lokalizace pracovních míst, vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm, využití času pro práci i koexistence pracovního a osobního života lidí žijících ve městech a v jejich zázemí.

Pro soudobý geografický výzkum metropolitních regionů lze z relevantní literatury představené v předešlých kapitolách dizertace abstrahovat změny ve dvou aspektech práce. Prvním z nich je proměňující se vztah mezi dojížděnou z místa bydliště do místa pracoviště a soudobá prostorová neukotvenost řady nových profesí způsobená dopady ekonomické globalizace katalyzované rozvojem informačních a komunikačních technologií. Pokud je lokalizace práce dynamická, mění se, nebo dokonce nezávislá na prostoru, lze hovořit o delokalizaci práce v pravém smyslu slova a je opodstatněné přehodnotit vhodnost metod založených na prostorově vztahových procesech euklidovského pojetí. Zejména pak v situaci, kdy je přinejmenším opodstatněné domnívat se, že vlivem složitosti globálního ekonomického systému a přechodu k rolím ekonomicky zbytným bude pracujících v prostorově neukotvených zaměstnáních přibývat, přičemž výsledky posledního sčítání lidu z roku 2011 poukazují na 13% podíl vyjíždějících do prostorově neukotveného zaměstnání. Zejména v souvislosti s možností práce z domova, na cestách, či prostřednictvím mobilních komunikačních technologií na místo nevázaných bude však proporce prostorově neukotvených zaměstnání, nebo jejich části zřejmě mnohem vyšší. To souvisí nejen s liberalizací trhu, ale v širším smyslu i s proměnou hodnotového rámce vedoucího k možnosti i schopnosti aktérů svobodně se rozhodovat v rámci nastavených parametrů systému. Druhým aspektem je proměnlivost, nejistota a nestálost pracovního procesu kombinovaná z možností adaptivně reagovat na změny situace v pracovním režimu, kterou lze souhrnně označit jako flexibilitu práce. V průběhu terciarizace ekonomiky překrývající se s transformačními procesy celospolečenského charakteru došlo k tvorbě celé řady nových profesí v nové, tržně a exportně orientované globalizované ekonomice Česka, které nemusí, a mnohdy ani nemohou být prostorově a časově ukotvené. Tato situace je umocněna příchodem nových komunikačních technologií, které technologicky a mnohdy i obchodně umožnily další rozvoji neukotvenosti práce, a samy vytvářely jak nástroj pro překonání časové a prostorové ukotvenosti lidských aktivit, tak i spektrum nových ekonomických odvětví. Možnost pracovat z domova, sezónní nebo periodicky se střídající místa práce, uzpůsobení času pro práci potřebám zaměstnavatele nebo zaměstnance a mnoho další projevů flexibilní organizace práce snižuje celkový počet rutinizovaných denních cest mezi bydlištěm a pracovištěm a tím narušují tradiční vnímání prostorových vazeb metropolitních regionů.

3. Metodologie

Následující kapitola představuje metodická východiska dizertační práce, prostřednictvím kterých se snaží poznat vztah mezi vybranými aspekty práce (lokalizací a flexibilitou práce) a sociálně-prostorovou organizací společenských aktivit, zejména v metropolitních regionech. Tato práce inklinuje k myšlenkám albertovské školy sociální geografie, chicagské školy sociální ekologie, a také k pracím autorů dnes již subdisciplíny ekonomické geografie označované jako geografie práce (viz Herod 1997). Z toho vyplývá převážně kvantitativní zaměření práce v duchu pozitivistického přístupu, který se práce snaží rozšířit o prvky kritického realizmu spočívající zejména v reflexi použitých konceptů, vypovídací schopnosti datových zdrojů, užitých metodik v publikacích zařazených do dizertační práce a diskuze, či spíše relativizace závěrů plynoucích z tvrdých čísel voluntaristické premisy Giddensovy (1984) teorie strukturace. Gnoseologicky se dizertace přidržuje dvou principů, a to principu kauzality a principu vývojové podmíněnosti, z čehož plyne poměrně častá snaha o zdůraznění historických příčin následných jevů, zohledňování vývojových aspektů a snaha o kontextuální explanaci závěrů vyplývajících z kvantitativní datové základny. I přes dominanci kvantitativních metod a převažujícím využití tradičních zdrojů dat dizertační práce reaguje na soudobé výzvy a diskutuje relevanci dostupných dat a metod. Práce například využívá tzv. big dat o návštěvnosti webu a prostřednictvím hlubší historické analýzy vzniku a vývoje ekonomických statistik, jejich klasifikací a indikátorů, upozorňuje na omezené možnosti explanace vývoje ekonomicko-prostorové dynamiky městského prostředí prostřednictvím tradičních datových sad reprezentujících izolované prostory vymezené teritoriální hranicí a statistickými daty. S ohledem na kvantitativní zaměření dizertační práce je následně pozornost věnována hlavním metodám výzkumu, zdrojům dat využitých v dizertační práci a diskusi alternativních postupů, jejichž využití má potenciál přispět k rozvoji poznání vztahu flexibility a lokalizace práce a sociálně-prostorové diferenciaci města, respektive metropolitního regionu s využitím různých měřítkových úrovní analýzy. Následující text představuje výběr zásadních metodologických přístupů a jejich vzájemný vztah. Metodika a zdroje dat využívané v jednotlivých publikacích jsou detailně rozebrány přímo v publikovaných textech.

Po vstupním ukotvení tématu práce do teoretického rámce plynoucího z domácí i zahraniční literatury (kapitola 4.1) dizertace zprvu zohledňuje zejména historické hledisko a to v dvojím smyslu. Jednak jako věčné ukotvení problematiky flexibility a lokalizace práce v širších souvislostech a jednak reflexí historického vývoje statistik populačních censů se zaměřením na vývoj klasifikací práce a proměn jejich struktury, které odráží ekonomickou realitu pracovního procesu posledního století (kapitola 4.2). Tím poukazuje mimo jiné na vzájemný vliv, který měla datová základna na geografické výzkumy albertovské školy sociální geografie.

Tento postup je zvolený z důvodu nutnosti porozumění širším souvislostem flexibilních projevů práce. Nejedná se o fenomény zcela nové, ohraničitelné obdobím jednoho ekonomického systému, či zavedením jedné technologické inovace, nýbrž jde o sociální jevy v prostoru, které transformují svoje formy v širších souvislostech celospolečenského vývoje ekonomické reality, která se historicky vyvíjí a projevuje v různých podobách na různých měřítkových úrovních. Empiricky pak následné kartografické zpracování historických dat vizualizuje vývoj ekonomické aktivity, její struktury a dalších doprovodných jevů, jako je nezaměstnanost (kapitola 4.3) a umožňuje jednak hodnotit dlouhodobý vývoj územní diferenciace práce, a současně zasadit studovanou problematiku do širšího prostorového a historického kontextu. Následně využitá analýza dat ze Sčítání lidu, domů a bytů ve čtyřech posledních dekáдах v podrobnosti základních sídelních jednotek slouží k identifikaci míry prostorové flexibility práce a konstrukci klastrů pracovních příležitostí. Je vytvořena typologie lokalit, ve kterých dochází k markantním proměnám lokalizace práce, respektive k identifikaci vlivů, příležitostí i determinant vývoje prostorového rozmístění práce na nižší měřítkové úrovni, v tomto případě v Pražském městském regionu (kapitola 4.4). K evidenci lokalit koncentrujících nové komerční funkce v metropolitních regionech posloužila albertovskou školou čteně využívána konstrukce intenzitních ukazatelů. Využíváme absolutního počtu pracovních příležitostí odvozený z dat sčítání lidu, vztažený k území (hledisko sociogeografické) a k populaci (hledisko geosociální). Jedná se tedy o konstrukci územní, respektive sociální hustoty pracovních míst, která napomáhá zkoumat nejenom proměny lokalizace práce a její vývojové souvislosti, ale zároveň dokumentuje rozsah a intenzitu dílčích urbanizačních tendencí, v tomto případě komerční suburbanizaci. Následně je sociálně-ekonomická složka lokalizace práce doplněna o složku územní. K jejímu výzkumu byla využita kombinace analýzy prostorových dat z databází Corine Land Cover, Základní báze geografických dat, a Digitální katastrální mapy s daty o počtu pracovních příležitostí odvozených z výsledků Sčítání lidu, domů a bytů v letech 1991, 2001 a 2011. Doplnkově jsme využili terénní šetření ve třech vybraných obcích v zázemí Prahy zaměřené na odhalení důsledků komerční výstavby a jejího vlivu na proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu (kapitola 4.5).

Dizertační práce se věnuje nejenom faktorům, které působí na decentralizaci pracovní funkce z centra města do jeho zázemí, ale i delokalizaci práce v pravém smyslu slova, která do jisté míry může narušovat tradiční pojetí vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm. Delokalizaci práce lze definovat jako vymizení práce z prostoru, což předpokládá existenci flexibilních pracovních pozic, tedy práce, která není prostorově, časově, či funkčně ukotvená. Při tvorbě takových pracovních pozic, které mnohdy nelze explicitně v prostoru lokalizovat sehrává významnou roli zejména technologický pokrok v oblasti informačních a komunikačních technologií a na jejich analýzu je potřeba volit datový zdroj schopný zachytit rozsah elektronické práce. Na tuto výzvu reaguje dizertační práce zpracováním analýzy časoprostorového pracovního chování českých geografů mezi lety 2009 až 2015 prostřednictvím dat o návštěvnosti webu České geografické společnosti s použitím nástroje Google Analytics, který umožňuje sledovat návštěvnost webu na základě identifikačního kódu prohlížeče uživatele (kapitola 4.6). Metodicky výzkum vychází z analýzy tzv. big dat, čím reflektuje jednak soudobý technologický trend spočívající v analýze velkého množství dat, navíc v prostředí reálného času a jednak přispívá k akcentaci relativně nového směru geografického bádání orientovaného na analýzu dat s ICT zdrojů, které mají velký potenciál odhalit množství aspektů působení a proměn společnosti v (nejen virtuálním) prostoru a otevírají nové pole empirického výzkumu, na který upozorňuje řada autorů (Ahas a kol. 2009; Novák, Temelová 2012; Novák, Novobilský 2013 aj.).

4. Představení publikací

Tuto část dizertační práce tvoří soubor šesti tematicky provázaných publikací, s toho tří článků v časopisech, dvou kapitol v knize a jedné kapitoly v atlase. První dvě publikace se věnují teoretickým východiskům flexibility a lokalizace práce napříč sociálními vědami, respektive metodické diskusi nad využitím dat sčítání lidu, domů a bytů pro poznání ekonomické dynamiky obyvatelstva v historických souvislostech. Zbylé čtyři publikace jsou zaměřené empiricky. Posloupnost jejich řazení v dizertační práci přitom reflektuje vývojové hledisko, kdy se nejprve soustředíme na historický vývoj a jeho vzájemné souvislosti a poté se publikace zabývají současností. Tyto publikace představují tendence analýzy soudobých, rychle dostupných dat z návštěvnosti webu, čímž se snaží i metodicky reflektovat soudobý technologický trend (tzv. big data).

První publikace sepsaná formou teoreticko-metodické rozvahy představuje diskusi o koncepčních přístupech k otázce flexibility a lokalizace práce a nabízí kritické zamyšlení nad těmito koncepty z pohledu sociální a ekonomické geografie. Druhý, metodicky orientovaný článek, přibližuje staletý vývoj statistického zjišťování prostorové mobility obyvatelstva i proměn klasifikací práce a pracovně-dojížděkových vztahů ve sčítání lidu, domů a bytů. Census je hodnocen jako zdroj dat zachycující měnící se dynamiku společnosti a její odraz ve vývoji klasifikací a statistik, který se pro albertovskou školu stal jedním z primárních datových podkladů studia vývojových tendencí sídelní struktury a metropolitních regionů. Na tento článek navazuje kapitola v atlase, která na základě historických i soudobých datových zdrojů dokumentuje prostorové proměny ekonomické struktury práce a obyvatelstva za poslední století. Čtvrtá a pátá publikace se již cíleně zaměřují na zkoumání ekonomické aktivity a proměn lokalizace práce v suburbánních lokalitách Prahy ve dvou vzájemně úzce propojených rovinách procesu ekonomické decentralizace. V případě čtvrté publikace je akcentována především rovina sociálně-ekonomická se zaměřením na změnu charakteru práce, změnu v prostorovém uspořádání vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm a fenoménu flexibilní, prostorově neukotvené práce. Pátá publikace se zaměřuje na rovinu prostorovou a popisuje vliv komerční výstavby na delokalizaci práce v Pražském městském regionu ve dvou řádovostních úrovních. Šestá publikace přináší inovativní náhled na výzkum flexibility práce prostřednictvím analýzy návštěvnosti webu na příkladu komunity českých geografů s cílem prodiskutovat formy adaptace (časovou a prostorovou flexibilitu práce) v relativně nových formách práce, které s sebou přinášejí prudký rozmach informačních a komunikačních technologií.

4.1 Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku

Úvodní článek dizertační práce představuje teoretické a metodické přístupy k hodnocení flexibility a lokalizace práce, které doplňuje o dominantní přístupy při hodnocení pracovní funkce metropolitních regionů a jejich geografických aspektů. Klade si při tom za cíl diskutovat relevanci nových teoretických a metodických přístupů v ekonomické geografii ve třech rovinách. Předně publikace poskytuje rešerši nejrozšířenějších konceptuálních náhledů na problematiku flexibility a lokalizace práce. Následně se zaměřuje na kritickou reflexi těchto konceptů z pohledu geografie. Ve třetí rovině pak diskutuje využitelnost teoretických konceptů pro současný výzkum metropolitních oblastí v Česku.

V úvodní části článku jsou představeny dosud publikované texty věnující se prostorovým aspektům práce podle převládající tematické orientace výzkumu, které jsou děleny na dva proudy, které svým přístupem k hodnocení flexibility a lokalizace práce nabízejí teoretické ukotvení i inspiraci pro sociální a ekonomickou geografii, a to přístupy sociologické a přístupy ekonomické. Ekonomicky zaměřené přístupy se soustřeďují převážně na explanaci vnějších faktorů ekonomické determinace vyvolávající nutnost jednotlivých aktérů adaptabilně reagovat na konstantě se měnící podmínky trhu. Upozorňují přitom na spjatost flexibilních forem práce z přechodem od fordizmu k postfordistické organizaci práce, která vedla k tvorbě celé řady nových typů prostorově a časově neukotvených povolání. Zdůrazňují vývojové hledisko a explanují proměny lokalizace práce zejména pak v souvislosti s terciarizací ekonomiky, která vedla k delokalizaci průmyslu a tím i práce v těchto odvětvích z rozvinutých zemí do zemí rozvojových a následnou změnu sociálně-prostorové organizace městských regionů, které odsun průmyslu vyvolal. Sociologicky zaměřené koncepty se soustřeďují zejména na akcentaci třídního uspořádání společnosti, čím upozorňují na potřebu rozlišování flexibilní organizace práce ze strany aktéra vnímanou jako flexibilitu pozitivní, či umožňující, a na druhé straně upozorňují na negativní, determinující vlivy flexibility práce na jednotlivé (zpravidla marginalizované) skupiny obyvatelstva vyvolané vlivy trhu. Článek taktéž upozorňuje na posun vědeckých přístupů, v jejichž centru v současnosti stojí hlubší porozumění vnitřních podmíněností adaptačních strategií obyvatel v měnících se podmínkách trhu práce. Významným přínosem sociologicky zaměřených přístupů do diskuze flexibility práce byla bezesporu i proměna směrem k paradigmatu aktér – struktura (Giddens 1984), se zdůrazněním role aktéra-zaměstnance.

Na paradigmatickou proměnu aktér – struktura, která umožnila výzkumníkům překonat jednostranné voluntaristické, respektive deterministické pojetí reagují od poloviny 90. let autoři školy geografie práce (Herod 1997), kteří zprvu překonaly nemarxistické náhledy na pracovní funkci a akcentovali nutnost reformulace pohledů akumulace kapitálu a třídního boje. V reakci na výzvu, kterou přinesla Giddensova (1984) konceptualizace vyvstává v rámci geografie práce potřeba širší diskuze role aktéra a jeho sociálně-pracovních vztahů v produkčním systému a následná empirická ověření této diskuze na příkladu jednotlivých segmentů pracovního trhu (Herod 1997; Coe, Jordhus-Lier 2010).

Následně se článek věnuje specifickým podmínkám flexibility a lokalizace práce v prostředí Česka a diskutuje možnosti implementace hodnocených konceptů pro výzkum metropolitních regionů v reflexi na

vybrané domácí i zahraniční výzkumy a tradici albertovské školy. V závěru jsou pak nastíněny možné alternativy empirického výzkumu geografie práce v postsocialistickém kontextu navázané na diskusi dopadů plynoucích s příchodu nových komunikačních technologií. Článek upozorňuje nejen na rozvoj neukotvených forem práce prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, ale zaměřuje se i na návrhy nových možnosti výzkumu, které jsou vlivem ICT technologií umožněny, a to zejména v datové oblasti.

Hlavní přínos tohoto článku spočívá v jeho teoreticko-metodologickém zaměření a to v dvojím smyslu. Jednak se článek stal vstupní rešerší do problematiky flexibility a lokalizace práce a samotná dizertační práce i jednotlivé publikace k ní přiložené čerpají poznatky z tohoto článku, případně na něj na mnoha místech přímo odkazují. Ve druhém smyslu pak článek nabízí široký přehled konceptuálních náhledů na problematiku flexibility a lokalizace práce, zdůrazňuje vývojové hledisko a vzájemné vazby v posunu myšlení nad tématem, neopomenul kritickou reflexi těchto konceptů a nabízí jejich systematický přehled i pro další výzkumníky zabývající se problematikou flexibility a lokalizace práce v Česku.

4.2 Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítáních lidu

Druhý článek se v návaznosti na odkaz chicagské školy urbánní sociologie a pozitivistického přístupu procesně zaměřeného na kvantifikaci sociálně ekonomických jevů v prostoru, zaměřuje na diskusi historického vývoje statistické evidence ekonomické struktury a prostorové mobility obyvatelstva. Tím se snaží podchytit nejen patrnou historickou souvislost vývoje ekonomické struktury a (pracovní) mobility obyvatel, ale i poukázat na vzájemný a do jisté míry i obousměrně podmíněný vztah, mezi zjišťovanými daty a vývojem geografického výzkumu sídelní struktury a městského prostředí. Tento typ výzkumu se v tradici albertovské geografie opírá o cenzy zjištěné údaje o mobilitě obyvatelstva, jeho ekonomické struktuře a následně o dojížděkových vztazích, čímž nepřímo poukazuje i na hlubší historické proměny lokalizace práce, jejíž nové prostorové vzorce se vyvíjely zejména v obdobích celospolečenských proměn. Metodicky pojatý článek přináší i snahu o katalogizaci jednotlivých klasifikací a zjišťovaných údajů o ekonomické struktuře a mobilitě obyvatelstva ve vývojových souvislostech, se zaměřením na moderní cenzy v českém prostředí od roku 1921 do současnosti. Důraz je přitom kladen na vývoj metodologie, klasifikace a okruh sledovaných ukazatelů v závislosti na aktuální fázi společenského vývoje. Článek byl jedním z výstupů rozsáhlého projektu NAKI.

Vzhledem k zaměření dizertace na lokalizaci a různé formy neukotvenosti práce se dále soustředíme na zjištění týkající se právě této oblasti. Z vývoje metodik sběru statistických údajů napříč historickými obdobími je patrná snaha o zachycení různých netradičních forem práce, které se mnohdy z podstaty tohoto jevu nedají zcela vyčerpávajícím způsobem statisticky zaznamenat. Přesto se cenzy v jednotlivých obdobích snaží vymezit různé kategorie nadených, neukotvených, druhých a vedlejších povolání, či dojíždějící do práce bez stálého místa pracoviště. Tento fenomén poukazuje, že téma flexibilních forem práce má značné historické kořeny, byť v jednotlivých fázích vývoje ekonomického systému se prostorová neukotvenost práce projevovala různými způsoby. Druhým faktorem je pak uvědomění si těchto forem práce a obtížnosti jejich statistického

sledování, které bylo reflektováno v částečné proměně metodik sběru dat a jejich klasifikací ve sčítáních lidu. Příkladem takovéto metodické změny je zavedení tzv. klasifikace objektivních povolání ve sčítání z roku 1921, s cílem zjistit do jaké míry jsou kočovné živnosti v průmyslu a obchodu vázané na místo. Obdobně pak faktor neukotvené práce sehrál roli i ve vývoji klasifikace ekonomické aktivity, respektive dobově řečeno „klasifikace činnosti v povolání“, kde byly problémem v definicích ekonomické aktivity skupiny obyvatel, které se pohybovaly na hraně výdělečné činnosti. Příkladem může být služebnictvo a jeho původní strukturální zařazení podle příslušnosti majitele bytu, či tzv. pomáhající členové rodiny v historických cenzech. Sčítání z roku 2011 zahrnuje do skupiny ekonomicky aktivních i část „pracujících studentů“, čímž byla reflektována potřeba alespoň částečného podchycení funkčně flexibilních pracovních pozic na periferii pracovního trhu, jakožto pozic ekonomicky aktivních.

Další přínos sčítání lidu pro pochopení prostorové mobility obyvatelstva spočívá především ve statistickém sledování dojížděkových vztahů od 60. let 20. století a jejich postupné zpřesňování a obohacování o další indikátory frekvence, času, vzdálenosti, či dopravního prostředku dojíždění. Sledování prostorového oddělení místa bydliště a místa pracoviště (případně místa studia) se stala nedílnou součástí geografických výzkumů prostorové organizace společnosti v otázkách regionalizace, hierarchizace, či formulací pravidelností geografického vývoje na příkladu sídelního systému, které jsou v hledáčku albertovské geografie od druhé poloviny 20. století (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987; Hampl 1994; Hampl 2005). Pro téma lokalizace práce je klíčová zejména kombinace dat o ekonomické aktivitě, její struktuře a dojížděce do zaměstnání, která mimo jiné umožňuje určit počty, rozmístění i strukturu pracovních příležitostí v prostoru, čemuž významným způsobem napomohlo rozšíření publikace dat o tzv. proudové dojížděce do práce. V neposlední řadě je potřeba zmínit, že sčítání lidu roce 2011 zavádí formulaci pracovního místa „bez stálého místa pracoviště“, čímž metodika zjišťování dojížděky začíná reflektovat fenomén prostorově neukotvené práce, ke kterému se v posledním censu přihlásilo přes 13 % dojíždějících do práce (Svoboda, Ouředníček 2015).

Článek se v závěru zamýšlí nad relevancí dat z censů pro tradiční geografickou analýzu metropolitních oblastí a sídelního systému. Právě prostorová neukotvenost řady nových profesí v konkrétním místě vede k úvahám o vypovídací schopnosti dat o dojížděce jako indikátoru regionální integrity zejména s ohledem na rostoucí flexibilitu v současné společnosti a obtížnost zachycení klasickými zdroji dat, zvláště ze sčítání lidu konaných v desetileté periodicitě. Článek se proto v závěru zamýšlí nad možnostmi alternace těchto datových zdrojů v podobě lokalizačních dat mobilních operátorů, která umožňují sledování denních cest obyvatelstva bez normativní diferenciací mezi formami mobility, které v současnosti přestávají být jednoznačně rozlišitelné (Novák 2010; Novák a Novobilský 2013; Novák a kol. 2013; Pospíšilová a Novák 2016).

Za hlavní přínosy tohoto článku lze považovat systematický přehled vývoje statistik a klasifikací ekonomické struktury a mobility obyvatelstva, zejména pak pracovní dojížděky, včetně snahy o jejich katalogizaci ve smyslu vývojového srovnání, které by mělo napomoci dalším výzkumníkům pracujícím s daty sčítání lidu. V neposlední řadě je přínosem článku i diskuse nad relevancí stávajících dat za sčítání lidu pro budoucí sociálně-geografické analýzy flexibilní společnosti, v níž ukotvenost v prostorovém, časovém i funkčním smyslu přestává být zcela jednoznačně rozlišitelná.

4.3 Historický vývoj zaměstnanosti a její struktury

Na předchozí metodologicky zaměřený článek přímo navazuje kapitola Ekonomická struktura (Svoboda 2017a), která jakožto součást Historického atlasu obyvatelstva českých zemí (Ouředníček, Jichová, Pospíšilová 2017) představuje empirické rozpracování historických statistik o ekonomické struktuře obyvatelstva za poslední století. Kapitola prezentuje historický vývoj ekonomické aktivity, respektive účast na práci a její věkové struktury, vývoj struktury zaměstnanosti podle hospodářských odvětví a vývoj nezaměstnanosti se zaměřením na její vnitřní diferenciaci zjišťované v jednotlivých obdobích staletého vývoje. Prostřednictvím kartografické prezentace, která zahrnovala i detailní elektronizaci historických prostorových a statistických dat v prostředí GIS, kapitola prohlubuje dosavadní poznání pravidelností základních ekonomických indikátorů obyvatelstva a jejich prostorovou diferenciaci v jednotlivých fázích společenského vývoje, v případech, kdy je toto srovnání v dlouhodobém vývoji ekonomických klasifikací alespoň částečně možné. Zcela nezbytné je přitom vnímat tuto kapitolu a zejména empirická zjištění v ní zachycená v kontextu ostatních kapitol atlasu, který mimo jiné i jako pedagogická pomůcka dává příležitost nalézt souvislosti mezi společenskými a politickými změnami a strukturou zaměstnanosti, respektive nezaměstnanosti obyvatelstva v širším kontextu vzájemných souvislostí jednotlivých společenských jevů a jejich vývoje od roku 1921 do současnosti.

Nezbytnou podmínkou pro srovnání proměn lokalizace práce nejen v dlouhodobém horizontu je zjištění, která část populace se na práci podílí, jaký je status u jednotlivých skupin obyvatelstva ve vztahu k účasti na práci a v neposlední řadě je k takovéto komparaci nezbytné zabezpečit i srovnatelnost jednotlivých skupin obyvatelstva. Mapové listy Ekonomická aktivita a Struktura zaměstnanosti přinášejí možnost této komparace a z dlouhodobého hlediska dokumentují vývoj prostorových vzorců účasti na práci a její sektorového zaměření v jednotlivých regionech. Důraz je přitom kladen na vizualizaci proměn sektorové zaměstnanosti a ekonomické aktivity v časových řezech reprezentujících tři zásadní uspořádání ekonomiky Česka ve 20. a 21. století a vývojové trendy, které je doprovázely. Typickým příkladem je intenzivnější zapojení žen do účasti na práci v období socialismu, či snižující se podíl účasti na práci u mladých skupin obyvatelstva, způsoben kromě postupného stárnutí obyvatelstva zejména výrazným nárůstem počtu vysokoškolských studentů v porevolučním období. Poněkud nadneseně pak v této souvislosti působí výše zmíněná metodická změna ve sčítání z roku 2011, které zahrnula část pracujících studentů do ekonomicky aktivních, čímž částečně zkreslila intenzitu snižování podílů ekonomicky aktivních v populaci. Následující mapový list Nezaměstnanost se zaměřuje na měnící se trendy neúčasti na práci ekonomicky aktivních osob a věnuje se mimo jiné i proměně věkové struktury nezaměstnanosti, přičemž poukazuje na porevoluční trend zvyšujícího se podílu nezaměstnaných v mladších věkových kategoriích. Současně tento mapový list nabízí srovnání výsledků míry nezaměstnanosti ve staletém vývoji napříč třemi ekonomickými systémy. Je ovšem potřeba zmínit, že v takto dlouhém časovém horizontu je nutné vnímat, že míra nezaměstnanosti reprezentovala sice stejnojmenný jev ovšem ve zcela odlišných ekonomických realitách staletého vývoje.

Hlavní přínos kapitoly lze spatřovat ve dvou rovinách. V prvním případě lze za přínos považovat prohloubení poznání dlouhodobého vývoje ekonomické struktury a (ne)zaměstnanosti obyvatelstva v Českých zemích. Zejména v porevolučním období můžeme prostřednictvím kvantifikace jednotlivých indikátorů vyhodnotit minulé příčiny soudobých socioekonomických jevů a následně podrobit polemice snahu o jejich změnu, či nápravu ve smyslu dvojího dělení transformace podle Hampla, Dostála a Drbohlava (2007), kdy je nutné rozlišovat dva souběžné procesy transformace, a to transformaci postsocialistickou – v jistém smyslu krátkodobou, či nápravovou a transformaci dlouhodobou, směřující k integračním a globalizačním procesům. Ve druhé rovině je tato kapitola v součinnosti s autorským kolektivem celého atlasu zacílená na využití ve výuce na základních a středních školách. Pro tento účel byly i pro kapitolu Ekonomická struktura vytvořeny pracovní listy (Svoboda 2017a), jež se snaží žáky a studenty prostřednictvím práce s kartografickým materiálem vzdělávat v historickém vývoji Česka. Současně vzniklo několik vědecko-naučných publikací, které tuto kapitolu doplňují, či rozvíjejí (Svoboda, Nemeškal 2015a; 2015b; 2015c; 2015d; 2015e; Kupková a kol. 2015; Nemeškal, Svoboda, Ouředníček 2015; Ouředníček a kol. 2015a; 2015b; 2015c), a které se zaměřují na čtenáře z řad odborné i laické veřejnosti ve snaze zvýšit informovanost o historických souvislostech vývoje prostřednictvím kartografického zpracování.

4.4 Proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu

Čtvrtý text v podobě kapitoly v knize Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století (Ouředníček, Jíchová 2017) si klade za cíl zhodnotit vývoj a proměny lokalizace práce a její odvětvové struktury se zaměřením na vývojové tendence prostorových aspektů práce v Pražském městském regionu v dlouhodobém časovém horizontu mezi lety 1980 až 2011. Text navazuje, a v mnoha ohledech i přímo odkazuje, na předešlé publikace zařazené do dizertační práce. Metodicky využívá dříve zmíněnou analýzu dat o pracovní dojíždě ze Sčítání lidu, domů a bytů ve čtyřech časových horizontech ohraničených lety, ve kterých se konalo Sčítání lidu (1980, 1991, 2001 a 2011). Prostřednictvím těchto dat kapitola podchycuje změny charakteru organizace práce a jejich dopadů na strukturu a vývoj prostorového uspořádání vztahů mezi bydlištěm a pracovištěm v Pražském městském regionu. Důraz je kladen jednak na hodnocení koncentrace pracovních příležitostí v městském centru Prahy a v suburbánní zóně a zároveň se studie zaměřuje na tvorbu pracovních klastrů a analýzu prostorové složky flexibilní práce v regionálním měřítku Pražského městského regionu.

Z hlediska zaměření dizertace na výzkum flexibility a lokalizace práce se tato empiricky pojatá kapitola soustřeďuje na kvantifikaci proměn lokalizace práce včetně jejich lokálních koncentrací v podobě pracovních klastrů a současně nabízí analýzu vývoje lokalizace práce, jeho příčin a důsledků jak v časovém, tak i v prostorovém smyslu. Z hlediska přínosu empirického poznání kapitola představuje stěžejní součást dizertační práce, a to v několika ohledech. Předně jsou v kapitole podchyceny alespoň ty nejdůležitější procesy spjaté s lokalizací práce v Pražském městském regionu, které jsou rozřazeny podle vývojových fází (reflektujících pozdní fázi socialismu, transformační dekádu a období post-transformační), ve kterých se příčiny i následky

proměn lokalizace práce významným způsobem lišily. Publikace se věnuje stěžejním z nich a klade je do vzájemných vývojových souvislostí.

Kapitola upozorňuje na dvojí tvář komerční suburbanizace, která naznačuje pozdější fázi vývoje suburbánních oblastí, kdy integrace nových obyvatel v suburbii a rozvoj komunitního života generuje nové pracovní příležitosti v oblužné sféře, a to jak veřejného, tak i soukromého sektoru. K této situaci dochází mimo jiné prostřednictvím vzrůstající životní úrovně nových obyvatel v obcích pražského zázemí, která vytvořila poptávku po tvorbě nových pracovních míst na základě domácí spotřeby a nikoli prostřednictvím přímých zahraničních investic kapitálově silných developerů, jak tomu bylo v první polovině 90. let 20. století. Výsledky práce dokládají, že nová pracovní místa vytvářejí spíše roztroušený vzorec tzv. indukované komerční suburbanizace, a nikoli formu koncentrace pracovních pozic do několika málo průmyslových a nákupních parků s množstvím plošně rozsáhlých logistických a obchodních budov – tzv. big box. Z hlediska lokalizace se big box suburbanizace koncentruje v těsném zázemí Prahy s radiálními výstupky podél dálnic a rychlostních silnic, které představují jeden ze stěžejních lokalizačních faktorů. Roztroušený vzorec indukované komerční suburbanizace je naproti tomu dominantní v obcích v širším zázemí, což umocňuje i zjištění, že nejvýraznější podíly prostorově neukotvených pracovních pozic vykazuje obyvatelstvo bydlící právě v obcích v širším zázemí Prahy, které jsou vůči páteční silniční síti lokalizovány spíše periferně.

V neposlední řadě se text prostřednictvím kvantitativní analýzy dat o dojížděcí za prací přiklání k formulaci několika obecných vývojových tendencí lokalizace práce. Předně si analýza všímá poměrně rychlé prostorové redistribuce práce v postsocialistickém období, která probíhá ve smyslu „koncentrované decentralizace“ (Daniels 1991). Ekonomické aktivity se v rámci celonárodního systému koncentrují do Pražského městského regionu¹, a v rámci něj pak decentralizují z městského centra do jeho zázemí². Tento proces, který lze na základě zkušeností západních zemí považovat za dlouhodobou tendenci, je v kapitole podroben kritické diskusi, ze které mimo jiné plyne i návrh zaměření budoucích výzkumů na téma sektorového uspořádání pracovní funkce zázemí města a zejména pak soustředění výzkumu na možný budoucí nárůst kvartérní funkce pražské suburbánní zóny.

4.5 Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v Pražském městském regionu

Pátá publikace má opět podobu kapitoly v knize Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století (Ouředníček, Jíchova 2017) a předchozí kapitolu zaměřenou na sociálně-ekonomickou rovinu disperze pracovních funkcí v obcích v zázemí Pražského městského regionu, jakožto součást procesu ekonomické decentralizace doplňuje a rozšiřuje o rovinu prostorovou, či lépe řečeno územní. Kapitola se zaměřuje na

¹ Což dokládá koncentrace pracovních míst s nárůstem podílu Pražského městského regionu na Česku z 14,9 % v roce 1980 na 18,2 % v roce 2011.

² V rámci Pražského městského regionu bylo v hlavním městě Praze počátkem 80. let 20. století koncentrováno 92,6 % pracovních míst, v roce 2011 tento podíl poklesl na 86,8 %. Ekvivalentně pak rostl podíl pracovních míst v obcích pražského zázemí.

výzkum komerční výstavby a s ní spojené využití ploch pro ekonomické aktivity v pražském zázemí, a to ve dvou řádovostních úrovních. Předně text nabízí náhled na celkové využití ploch v Pražském městském regionu a jeho vývojové tendence, dále se pak věnuje vývoji komerční výstavby ve třech vybraných obcích v zázemí Prahy reprezentující tři dominantní typy komerčního rozvoje: velkoplošný, kompaktní a jejich vzájemnou kombinaci.

Metodicky analýza komerční suburbanizace na regionální úrovni využívá kombinaci databáze prostorových dat Corine Land Cover (za současné existence dat ZABAGED – Základní báze geografických dat, respektive DKM – Digitální katastrální mapy) s daty o počtu pracovních příležitostí odvozených z výsledků Sčítání lidu, domů a bytů v letech 1991, 2001 a 2011. Na základě vyhodnocení těchto datových zdrojů proběhlo v rámci výzkumu terénní šetření zaměřené na hodnocení důsledků výstavby ve vybraných obcích³ a byla hodnocena podoba a parametry nově vzniklé komerční zástavby, její morfologie i urbánní ráz sídel.

Kapitola se mimo jiné snaží o kritické zhodnocení dostupných datových řad, statistických přístupů k hodnocení využití ploch a taktéž kriticky hodnotí i samotný vývoj využití ploch se zaměřením na komerční suburbanizaci a tím i lokalizaci práce. Kapitola upozorňuje na některé specifické projevy a důsledky vývoje komerční suburbanizace v Česku a jejich odlišnosti od dřívějšího vývoje zejména v USA. Především zmiňuje, že lokalizace práce v pražském zázemí je přímo navázaná na již existující sídla a upozorňuje, že základ soudobého sídelního systému vznikl již ve středověku a v průběhu 20. století, jenž v různých etapách reprezentuje období vzniku a rozmachu jak komerční, tak i rezidenční suburbanizace. V Pražském městském regionu de-facto nevzniklo žádné nové sídlo, které by na sebe navázalo tak významný počet pracovních míst, který by pozměnil celkovou systémovou organizaci práce v prostoru ve smyslu hierarchické podřízenosti pracovní funkce sídel vyšších řádů. Výsledky plynoucí z analýzy však potvrzují předpoklad, že dekoncentrační proces povede k rozvoji druhotných – řádovostně nižších jader pracovní funkce v zázemí měst (Ptáček, Szczyrba 2007), přičemž takovýto vývoj směřující k polycentrickému sídelnímu systému, (byť nižšího řádu) pravděpodobně povede k vyváženějšímu a udržitelnějšímu rozvoji suburbaní zóny (Sýkora, Muliček, Maier 2009). Dále se kapitola věnuje hodnocení vlivů výstavby na provázanost či oddělenost rezidenční a komerční složky zástavby v jednotlivých obdobích a hodnotí vliv komerční výstavby na celkový charakter a urbanismus vybraných sídel.

Za hlavní přínos publikace lze považovat syntézu sociálně-ekonomické a územní složky disperze pracovní funkce v Pražském městském regionu a zdůraznění vývojového hlediska včetně formulace projevů komerční složky suburbanizačního procesu v jednotlivých fázích porevolučního vývoje, které se mezi sebou příčinnými souvislostmi značně lišili. K dalším přínosům patří i detailní popis charakteru a morfologie komerční výstavby ve vybraných obcích pražského zázemí plynoucí z detailního terénního šetření, přičemž je patrné, že vývoj komerční funkce území se v analyzovaných obcích značně liší. Všechny tři vybrané obce představují kvalitativně odlišný typ vývoje komerční složky suburbanizace. V neposlední řadě se kapitola snaží o

³ V této případové studii byly vybrány obce Nupaky, Dolní Břežany a Vestec.

formulaci obecných vývojových trendů a tím i doporučení pro další výzkum týkající se využití území v zázemí Prahy. Text upozorňuje na nárůst funkcí zaměřených na trávení volného času a nárůst služeb s vyšší přidanou hodnotou, včetně lokalizace zařízení vědecké, znalostní a inovační infrastruktury, které z hlediska potenciálu pro růst konkurenceschopnosti a možného zvýšení životní úrovně mohou v budoucnu představovat fenomén hodný pozornosti sociogeografických výzkumů suburbánních lokalit.

4.6 Newsletter a web ČGS: alternativní zdroje dat pro výzkum časové a prostorové flexibility práce českých geografů

Zatímco se tematické zaměření předchozích empirických publikací zařazených do dizertační práce věnovalo primárně fenoménu lokalizace práce, níže diskutovaný empiricky laděný článek se naproti tomu soustřeďuje především na fenomén pracovní flexibility. Klade se při tom za cíl prozkoumat vývojové trendy časové a prostorové flexibility práce prostřednictvím případové studie zaměřené na českou geografickou obec. Metodicky využívá analýzu návštěvnosti webu České geografické společnosti (ČGS) a doplňkově analýzu Newsletteru ČGS prostřednictvím nástroje Google Analytics, který umožňuje sledovat návštěvnost webu na základě identifikačního kódu prohlížeče uživatele. Článek poukazuje na základní vývojové tendence časoprostorového pracovního chování českých geografů mezi lety 2009 až 2015. Z hlediska využití času jsou sledovány podíly uživatelů webu ve třech úrovních (i) v průběhu měsíců v roce, (ii) dní v týdnu a (iii) hodin v průběhu dne. Speciální pozornost je věnována rozličným využitím času pro práci v průběhu pracovního dne a víkendu a následně byly zohledněny vybrané regionální diferenciace a sledování místa přihlašování k webu.

Text je pojatý jako reakce na Standingovu (2014) výzvu potřeby rekonceptualizace využití času a prostoru pro práci. Analyzuje prostorové i vývojové pravidelnosti využití času pro práci, jež poskytují cenné empirické podklady pro tuto reakci. Zároveň také text nabízí jednu z možností metodického uchopení, jež umožňuje reakci na tuto výzvu o rozklíčování časoprostorových vzorců chování vybraných skupin aktérů na pracovním trhu. Autor v článku vybízí k zamyšlení, zdali sledování návštěvnosti vybraných webů, obdobně jako i studie zaměřené na analýzu dat mobilních operátorů (Ahas a kol. 2009; Novák, Temelová 2012; Novák, Novobilský 2013 aj.), mohou představovat cenný empirický a částečně i metodický podklad pro budoucí sociogeografické výzkumy (nejen) pracovní mobility. Nové analytické přístupy zároveň mohou sloužit jako cenný metodický nástroj, který otevírá nové pole empirického výzkumu časových a prostorových vazeb chování aktérů v dynamické společnosti na základě současného trendu analýz tzv. big dat a to ke všemu v reálném čase.

Výsledky výzkumu využití času a prostoru pro práci, které vyplývají z této studie, poukazují na přenášení pracovních činností do netradičních pracovních časů a prostorů. Jedním z příkladů je nepochybně zjištění, že zatímco čeští geografové ještě před několika lety volili spíše pozdější odchod z pracoviště, soudobý trend je z práce odcházet o něco dříve a navracet se k ní večer z domova. Počátkem pracovního týdne českých geografů již není pondělní ráno, nýbrž neděle, a to především neděle večer kolem 21 hodiny. Zajímavé je i zjištění, že

koncentrace dovolených probíhá již výhradně v průběhu července a nikoli i srpna a zároveň dochází k výrazné absenci volna v období vánoc.

Hlavní přínosy článku lze spatřovat ve dvou rovinách. V prvním případě lze za přínos považovat metodické uchopení zaměřené na analýzu tzv. big dat včetně diskuze nad jejich relevancí, vypovídací schopností a omezeními při explanaci výsledků z nich plynoucích, na které autor četně upozorňuje. Ve druhém případě je přínosná celá řada závěrů plynoucích z výzkumu využití času a prostoru pro práci, které jsou předloženy k reflexi české geografické komunitě. Článek vyzývá k zamyšlení (a možná i potvrzení, či vyvracení výsledků) nad kritickým zhodnocením vyváženosti pracovního a osobního života českých geografů.

5. Závěr

Téma dizertační práce bylo vypsáno v rámci programu na podporu pro nadané doktorandy STARS (Supporting Talented PhD Research Students). Rozhodnutí o zaměření dizertace tak předcházela vnitřní odborná diskuze zohledňující mimo jiné aktuálnost, společenskou relevanci i vhodnost tématu pro daný studijní program. Výběr tématu autorem byl dán gnoseologicky, přesvědčením a osobní preferencí urbánně ekonomického tématu, které je autorem vnímáno jako relevantní soudobé společenské realitě.

Předkládaná disertační práce diskutuje vztah mezi pracovním procesem v prostoru a městským prostředím, prostřednictvím čehož se snaží o propojení urbánní geografie a geografii práce, které navzdory úzké souvislosti představují doposud oddělené disciplíny zaměřující se na odlišné aspekty problematiky a využívající odlišné teoretické a metodické přístupy. Cílem práce je porozumět vztahu mezi mobilitou práce a jejími atributy, ve smyslu (de)lokalizace a flexibility práce a městským prostředím. Důraz je přitom kladen na pochopení prostorových projevů práce v současné společnosti, porozumění faktorům, které ji utvářejí a využití relevantních teoretických a metodologických přístupů. Zároveň dizertační práce poskytuje přehled o různých podobách vztahu mezi pracovním procesem a městským prostředím v různých geografických kontextech, včetně zohlednění vlivu informačních a komunikačních technologií, které umožnily proměnu tradičního pojetí pracovního procesu a využití místa a času k práci. Dizertace přitom poukazuje na komplexitu vztahu mezi prací a městským prostředím, který nabývá různých podob v prostoru a čase, a upozorňuje na obousměrnost tohoto vztahu. Předmětný výzkum na pomezí mezi disciplínami přinesl několik výsledků, které metodicky i empiricky obohatily poznání daného tématu a byly aplikovány na metropolitní oblasti v Česku, a především na Pražský metropolitní region.

V teoretické rovině lze přínos práce spatřovat v představení poznatků týkajících se vztahů mezi různými projevy pracovní mobility a městským prostředím se zohledněním historického kontextu od kořenů pocházejících již z výzkumů chicagské školy urbánní sociologie, přes syntézu ekonomických a sociologických teorií, albertovskou školou rozšířené studium sídelní struktury a studium postsocialistických měst v Česku, až k teoretickému rámci autorů geografie práce. Koncepty a myšlenky převzaté ze starší i soudobé zahraniční literatury dizertační práce diskutuje v souvislosti se specifickým časovým a prostorovým kontextem Česka. Tedy kontextem transformující se postsocialistické země v době nárůstu pracovní i prostorové mobility v dekáдах, pro které je kromě projevů transformačních procesů charakteristické i propojení společnosti ve fyzickém i virtuálním prostoru prostřednictvím informačních a komunikačních technologií.

Společenský vývoj historicky ovlivněný několika ekonomickými systémy a rozšířením mobilních informačních a komunikačních prostředků posledních dekad je potřeba reflektovat i v metodologii výzkumu. Zde lze přínos disertační práce spatřovat ve třech rovinách. Předně dizertace přináší hloubkový výčet a kritickou diskuzi historického vývoje datových zdrojů usilujících o zachycení ekonomického působení pracovního procesu ve společnosti a prostoru. Následně se práce snaží o kritickou reflexi jednotlivých omezení současných zdrojů dat usilujících o poznání vztahu práce a městského prostředí a diskutuje v mnoha ohledech problematickou validitu těchto dat. Ve třetí rovině pak přenáší z prostředí dominantně marketingových průzkumů návrhy zdrojů nových, které by věrněji zachytily projevy práce nejen ve virtuálním prostoru. Pro kvantitativní výzkumy přitom navrhuje soustředit se mimo jiné na big data analýzu užívání webu a aplikací mobilních telefonů, coby různorodých senzorů zachycujících chování obyvatel v dostupnosti populační statistiky a nikoli pouze populačního výběru.

Předkládaná práce přináší do odborné diskuse české školy urbánní geografie systematické utřídění poznatků týkajících se vztahu mezi vybranými aspekty práce a prostředím města, respektive metropolitního regionu. Teoretická část disertační práce představuje syntézu konceptů několika vědeckých disciplín, které se problematice práce věnovaly z rozdílných pozic a odděleně. Dosavadní teoretické zářmování flexibility a lokalizace práce dává dizertace do kontrastu s empirickými poznatky o vývoji města a metropolitních regionů v Česku. Soubor článků v druhé části práce pak kromě teoreticko-metodologického ukotvení tématu přináší empirické poznatky vztahu mezi flexibilitou a lokalizací práce a jejich vlivu při formování sociálně-prostorové diferenciaci metropolitních regionů Česka. Zvýšená pozornost je přitom soustředěná na Pražský metropolitní region a to z několika důvodů. Jednak tento region z hlediska postavení v národním systému poskytuje kvantitativně největší vzorek výzkumu a současně se jedná o region, který je dlouhodobě v hledáčku albertovské školy geografie města, jejíž je autor součástí. Kromě empirického výzkumu soustředícího se na vývoj flexibility a lokalizace práce a význam jejích proměn pro formování Pražského metropolitního regionu pamatuje práce také na kritickou diskuzi metodických změn v evidenci práce a reflektuje i soudobý trend analýzy big dat, do kterého vkládá naději pro budoucí výzkum v oblasti vztahu práce a formování sociálního prostoru v metropolitních regionech Česka.

Ačkoli se v rámci zpracování disertační práce pozornost soustředila na mnohé aspekty flexibility a lokalizace práce v Česku, vzhledem k omezenému rozsahu nebylo možné věnovat se všem aspektům, jež by si zasluhovaly pozornost. Závěrem se tedy vybízí možnost uvést několik námětů pro další směřování, které mají podle autora potenciál pro obohacení akademického diskurzu této problematiky. S ohledem na význam, který má práce v životě většinové populace je pozornost věnovaná práci jako sociálně-ekonomickému jevu v prostoru v české geografické literatuře značně podhodnocená a tento jev, který představuje zdroj příjmů a tedy v materiální složce reality i potenciál možností jedince se paradoxně v soudobé české geografické literatuře vyskytuje spíše okrajově, nebo se zcela opomíjí, případně se bere jako explanační faktor při sledování jevů jiných. Vybízí se proto možnost poměrně širokého tematického uchopení studia práce jako sociálně-prostorového jevu, který má významný vliv na rozhodování obyvatel, formování sociálního i fyzického prostoru, mobilitu, migraci a mnoho dalších projevů sociálního konstruktů, které by v dlouhodobé perspektivě

mohlo vést i ke vzniku české školy geografie práce. Zároveň je nutno zmínit, že soudobé společenské proměny si žádají hledání alternativní metodologie, kterou může na poli kvantitativního poznání představovat využití nových zdrojů dat z prostředí informačních a komunikačních technologií, které lépe reflektují současnou společenskou dynamiku. Přínosná by byla i realizace většího množství případových studií využití informačních a komunikačních technologií na individuální bázi, které by umožnily nalézt pravidelnosti v pozorovaném vlivu práce na utváření sociálního i městského prostředí v Česku. Součástí by mohl být také vhled do motivací pracujících v jednotlivých oborech a kvalitativní výzkum vlivu práce na identitu jedince. V neposlední řadě by bylo přínosné zapojení do mezinárodního komparativního výzkumu geografie práce, ve které značně schází příspěvek plynoucí z různorodé zkušenosti transformované postsocialistické země střední Evropy.

Literatura

- AHAS, R., SIMS, S., SALUVEER, E., JÄRV, O. (2009): Modelling home and work locations of populations using passive mobile positioning data. In: Gartner, G., Rehl, K. (eds.): *Location Based Services and TeleCartography II*. Springer, Berlín, Heidelberg, s. 301–315.
- ALKINDI, S., BOUAZZA, A. (2010): An evaluation study of the navigation and search systems on two academic websites and Google. *The International Information & Library Review*, 42, č. 1, s. 50–61.
- ANDERSEN, E. G. (2000): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press, Oxford, 218 s.
- ANDRIENKO, G. Andrienko, N., Demsar, U., Dransch, D., Dykes, J., Fabrikant, S. I., Jern, M., Kraak, M. J., Schumann, H., Tominski, CH. (2010): Space, time and visual analytics. *International Journal of Geographical Information Science*, 24, č. 10, s. 1577–1600.
- ATKINSON, J. (1984): Manpower Strategies for Flexible Organizations. *Personnel Management*, 16, č. 8, s. 28–31.
- ATKINSON, J., MEAGER, N. (1986): *Changing Working Patterns. How Companies Achieve Flexibility to Meet New Needs*. National economic Development Office, London, 120 s.
- BECK, U. (2000): *The Brave New World of Work*. Polity Press, Oxford, 202 s.
- BELL, C. (1973): *The Coming of Post-industrial Society*. Basic Books, New York, 508 s.
- BOHÁČ, A. (1927): Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921, II. díl. Povolání obyvatelstva, IV. část. Československá republika, Praha, 215 s.
- BURGESS, E. W. (1925): The Growth Of The City: An Introduction to a Research Project. In: Park, R. E., Burgess, E. W. (eds.): *The City*. University of Chicago Press, Chicago, s. 47–62.
- CASTREE, N. (2007): Labour Geography: a Work in Progress. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31, č. 4, s. 853–862.
- COE, N. M., LIER, D. C. (2010): Constrained Agency? Re-evaluating the Geographies of Labour. *Progress in Human Geography*, 35, č. 2, s. 211–233.
- COLTRANE, S. (2000): Research on Household Labor: Modeling and Measuring the Social Embeddedness of Routine Family Work. *Journal of Marriage and the Family*, 62, č. 4, s. 1208–1233.
- CUMBERS, A., HELMS, G., SWANSON, K. (2010): Class, Agency and Resistance in the Old Industrial City. *Antipode*, 42, č. 1, s. 46–73.
- ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J. (2009): Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie*, 114, č. 1, s. 37–51.
- ČTRNÁCT, P. (2013): Vyjíždka a dojíždka obyvatel. In: *Atlas sčítání 2011. Český statistický úřad*, Praha, s. 21–25.

- DANIELS, W. P. (1991): Technology, Internationalisation of Services and Metropolitan Areas. In: Brochie, J., Batty, M., Hall, P. (eds.): *Cities in the 21st Century: New Technologies and Spatial Systems*. Melbourne, Longman Cheshire, s. 215–233.
- DASTMALCHIAN, A., BLYTON, P. (2001): Workplace Flexibility and the Changing Nature of the Work: An Introduction. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 18, č. 1, s. 1–4.
- DEAR, M., FLUSTY, S. (1998): Postmodern Urbanism. *Annals of the Association of American Geographers*, 88, č. 1, s. 50–72.
- DOERINGER, P. B., PIORE, M. J. (1971): *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. D.C. Heath, Lexington, 214 s.
- DUANY, A., PLATER-ZYBERK, E., SPECK, J. (2000): *Suburban Nation: The Rise of Sprawl and The Decline of American Dream*. North Point Press, New York, 320 s.
- DUDOVÁ, R., eds. (2008): *Nové šance a rizika: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., Praha, 308 s.
- FRÖBEL, F., HEINRICHS, J., KREYE, O. (1980): *The New International Division of Labour*. Cambridge University Press, Cambridge. 444 s.
- GARDNER, T., MARLAY, M. (2013): Whither the jobs: identifying concentration of employment in metropolitan areas. *Urban Geography*, 34, č. 6, s. 795–814.
- GARREAU, J. (1991): *Edge city: life on the new frontier*. Doubleday, New York, 548 s.
- GIDDENS, A. (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge, 417 s.
- GILLESPIE, A., RICHARDSON, R. (2000): Teleworking and the city: myths of workplace transcendence and travel reduction. In: Wheeler, J. O., Aoyama, Y., Warf, B. (eds): *Cities in the telecommunications age: the fracturing of geographies*. Routledge, New York, s. 229–245.
- GILLHAM, O. (2002): *The Limitless City, a Primer on the Urban Sprawl Debate*. Island Press, Washington D.C., 309 s.
- HALFACREE, K. (2012): Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes, and Rural Consumption in the Era of Mobilities. *Population, Space and Place*, 18, č. 2, s. 209–224.
- HÄGERSTRAND, T. (1970): What about People in Regional Science? *Papers in Regional Science*, 24, č. 1, s. 7–21.
- HAMPL, M. (1994): Environment, Society and Geographical Organization. The Problem of Integral Knowledge. *GeoJournal*, 32, č. 3, s. 191–198.
- HAMPL, M. (1998): *Realita, společnost a geografická organizace. Hledání integrálního řádu*. DemoArt, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha, 147 s.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and cultural geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. *Social and Cultural Geography*, 8, č. 3, s. 475–493.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Univerzita Karlova, Praha, 255 s.
- HAMPL, M., JEŽEK, J., KÜHNEL, K. (1978): *Sociálně geografická regionalizace ČSR*. VÚSEI, Praha, 304 s.
- HAMPL, M., MARADA, M. (2015): Sociogeografická regionalizace Česka. *Geografie*, 120, č. 3, s. 397–421.

- HARRIS, C. D., ULLMAN, E. L. (1945): The nature of cities. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 242, č. 1, s. 7–17.
- HARVEY, D. (1999): *The Limits to Capital*. 2nd ed. Verso Books, New York, London, 478 s.
- HEROD, A. (1995): The practice of international labor solidarity and the geography of the global economy. *Economic Geography*, 71, č. 4, s. 341–363.
- HEROD, A. (1997): From a Geography of Labor to a Labor Geography: Labors Spatial Fix and the Geography of Capitalism. *Antipode*, 29, č. 1, s. 1–31.
- HEROD, A. (2001): *Labor Geographies: Workers and Landscape of the Capitalism*. The Guilford Press, New York, London, 352 s.
- HOYT, H. (1939): The structure and growth of residential neighborhoods in american cities. Federal housing administration, Washington D. C., 204 s.
- CHIOU, W., LIN, C., PERNG, C. (2010): A strategic framework for website evaluation based on a review of the literature from 1995–2006. *Information & Management*, 47, č. 5–6, s. 282–290.
- CHUMAN, T., ROMPORTL, D. (2011): Komerční suburbanizace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 123–127.
- ISARD, W. (1956): *Location and Space-Economy: A General Theory Relating to Industrial Location, Market Areas, Land Use, Trade, and Urban Structure*. John Wiley & Sons, Inc., New York, 350 s.
- JANELLE, D. G. (1995): Metropolitan expansion, telecommuting and transportation. In: Hanson, S. (eds): *The Geography of Urban Transportation*. Guilford, New York, s. 407–434.
- KORČÁK, J., (1941): Přírodní dualita statistického rozložení. *Statistický obzor*, 22, s. 171–222.
- KORČÁK, J., (1955): Velikost měst v zeměpisném srovnání. *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 60, s. 252–263.
- KORČÁK, J., (1966): Vymezení oblastí maximálního zalidnění. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 1, s. 65–72.
- KORČÁK, J., (1983): Územní růst československých měst. Territorial growth of Czechoslovak cities. *Sborník Československé geografické společnosti*, 88, s. 139–144.
- KUPKOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., SVOBODA, P., SOUKUP, M. (2015): Disclosure of Historical Spatial and Statistical Data of Districts in Czechia in a GIS Environment. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 55, č. 2, s. 139–151.
- KWAN, M. P. (2002): Time, information technologies and the geographies of everyday life. *Urban Geography*, 23, s. 471–482.
- LANG, R. E. (2003): *Edgeless cities, exploring the elusive metropolis*. Brookings institution Press, Washington D. C., 154 s.
- LIER, D. C. (2007): Places of Work, Scales of Organizing: a Review of Labour Geography. *Geography Compass*, 1, č. 4, s. 814–833.
- LIER, D. C. (2012): Public Sector Labour Geographies and the Contradictions of State Employment. *Geography Compass*, 6, č. 7, s. 423–438.
- LÖSCH, A. (1954): *The Economics of Location*. Yale University Press, New Haven, 520 s.
- MADAJOVÁ, M. a ŠVEDA, M. (2013): Geografia času pod vplyvom informačno-komunikačných technológií. *Geografie*, 118, č. 2, s. 179–203.

- MASSEY, D. (1995): *Spatial Divisions of Labor: Social Structures and the Geography of Production*. 2nd ed. Macmillan, London, 393 s.
- MILLER, H. J. (2005): Necessary space – time conditions for human interaction. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 32, s. 381–401.
- McKENZIE, R. D. (1925): The ecological approach to the study of the human community. in: Park, R. E., Burgess, E. W. (eds): *The City*. University of Chicago Press, Chicago, s. 63–79.
- MORETTI, G. B., FISHLER, R. (2001): Shopping Center Development and the Densification of New Suburban Cores. *Journal of Shopping Centres*, 8, č. 2, s. 83 – 116.
- MUSIL, J. (1977): Urbanizace v socialistických zemích. *Sociologický časopis*, 14, č. 4, s. 419–423.
- MUSIL, J. (2002a): Co je urbanizace? In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: *Zrod velkoměsta: Urbanizace Českých zemí a Evropa*. Paseka, Praha, s. 7–53.
- MUSIL, J. (2002b): Urbanizace Českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: *Zrod velkoměsta: Urbanizace Českých zemí a Evropa*. Paseka, Praha, s. 237–297.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 321–348.
- NEMEŠKAL, J., SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Dojíždka ve vybraných centrech Česka. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- NOVÁK, J. (2010): Lokalizační data mobilních telefonů: Možnosti využití v geografickém výzkumu. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- NOVÁK, J., AHAS, R., AASA, A., SILM, S. (2013): Application of mobile phone location data in mapping of commuting patterns and functional regionalization: a pilot study of Estonia. *Journal of Maps*, 9, č. 1, s. 10–15.
- NOVÁK, J., NEMEŠKAL, J. (2014): Průměrný denní čas strávený v Praze 2014. Specializovaná mapa. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha. Online: <http://www.atlasobyvatelstva.cz> [staženo 6. 8. 2018].
- NOVÁK, J., NOVOBILSKÝ, J. (2013): Inovativní přístupy k zachycení přítomného obyvatelstva: data mobilních operátorů. *Urbanismus a územní rozvoj*, 16, č. 3, s. 14–19.
- NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Dojíždka do zaměstnání. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds): *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Karolinum, Praha, s. 55–65.
- NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J. (2012): Každodenní život a prostorová mobilita mladých Pražanů: pilotní studie využití lokalizačních dat mobilních telefonů. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 48, č. 5, s. 911–938.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis*, 39, č. 2, s. 235–253.
- OUŘEDNÍČEK, M., BIČÍK, I., VÁGNER, J. (2007): Suburbanizace v zázemí Prahy. *Životné prostredie*, 41, č. 6, s. 303–306.
- OUŘEDNÍČEK, M., JÍCHOVÁ, J., eds. (2017): *Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století*. Academia, Praha, 248 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., JÍCHOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L., eds. (2017): *Historický atlas obyvatelstva českých zemí*. Karolinum, Praha, 136 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., KUPKOVÁ, L., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠIMON, M., RIŠKA, M., SVOBODA, P., SOUKUP, M., MARVANOVÁ, P. a kol. (2015a): Metodika vytvoření a využití historických prostorových

- dat v prostředí GIS: Administrativní hranice katastrálních území a urbanistických obvodů Prahy. Certifikovaná metodika MK ČR. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 29 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., KUPKOVÁ, L., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠIMON, M., SVOBODA, P., SOUKUP, M., MARVANOVÁ, P., KŘIVKA, M. a kol. (2015b): Metodika vytvoření a využití historických prostorových dat v prostředí GIS: Administrativní hranice okresů v České republice. Certifikovaná metodika MK ČR. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 36 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., NEMEŠKAL, J., HAMPL, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2014): Vymezení funkčního území Pražské metropolitní oblasti pro potřeby uplatnění integrovaných teritoriálních investic. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 95 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2012): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha, s. 268–297.
- OUŘEDNÍČEK, M., SVOBODA, P., POSPÍŠILOVÁ, L., JÍCHOVÁ, J., NEMEŠKAL, J., ŠPAČKOVÁ, P., PŘIDALOVÁ, I., DVOŘÁKOVÁ, N., KUPKOVÁ, L., SOUKUP, M. (2015c): Historická prostorová a statistická data v prostředí GIS a jejich využití. Geografické rozhledy, 25, č. 2, příloha s. 1–4.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J., eds. (2013): Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé. Academia, Praha, 338 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., eds. (2012): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha, 302 s.
- PECK, J. (2001): Workfare states. Guilford Press, New York, 414 s.
- PIORE, M., SABEL, C. (1984): The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity. Basic Books, New York, 355 s.
- PLAZA, B. (2011): Google Analytics for measuring website performance. Tourism Management, 32, č. 3, s. 477–481.
- POLLERT, A. (1988): The Flexible Firm: Fixation or Fact? Work Employment & Society, 2, č. 3, s. 281–316.
- POSPÍŠILOVÁ, L., NOVÁK, J. (2016): Mobile Phone Location Data: New Challenges for Geodemographic Research. Demografie, 58, č. 4, s. 320–337.
- PŘIDALOVÁ, I. (2017): Migrace, cizinci a město: Sociálně-prostorová diferenciaci a lokální sociální prostředí. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 71 s.
- PTÁČEK, P., SZCZYRBA, Z. (2007): Current suburbanisation trends in the Czech Republic and spatial transformation of retail. Revija za geografiju, 1, č. 2, s. 55–65.
- RAUN, J., AHAS, R., TIRU, M. (2016): Measuring tourism destinations using mobile tracking data. Tourism Management, 57, s. 202–212.
- RAZIN, E., DIJST, M., VÁZQUEZ, C. (2007): Employment deconcentration in European metropolitan areas. Springer, Dordrecht, 297 s.
- RIBARSKY, W., WANG, D., DOU, W. (2014): Social media analytics for competitive advantage. Computers & Graphics, 38, s. 328–331.
- RUTHERFORD, T. (2010): De/re-centering work and Class? A Review and Critique of Labour Geography. Geography Compass, 4, č. 7, s. 768–777.
- SÁNCHEZ, J. I. L., RATA, B. M., DUARTE, A. R., SANDULLI, F. D. (2006): Is the Internet productive? A firm-level analysis. Technovation, 26, č. 7, s. 821–826.

- SAYER, A. (1989): Postfordism in Question. *International Journal of Urban & Regional Research*, 13, č. 4, s. 666–695.
- SEKERA, V. (1934): Část textová, In: Antonín BOHÁČ, Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930, II. díl. Povolání obyvatelstva, I. část. Druhy, skupiny a třídy hlavního povolání, poměr k povolání a sociální příslušnost třídy vedlejšího povolání, Praha, s. 9–52.
- SEMANJSKI, I., GAUTAMA, S., AHAS, R., WITLOX, F. (2017): Spatial context mining approach for transport mode recognition from mobile sensed big data. *Computers, Environment and Urban Systems*, 66, s. 38–52.
- SHAW, S. L. (2006): What about ‘time’ in transportation geography? *Journal of Transport Geography*, 14, č. 3, s. 237–240.
- SHAW, S. L., YU, H. (2009): A GIS-based time-geographic approach of studying individual activities and interactions in a hybrid physical-virtual space. *Journal of Transport Geography*, 17, č. 2, s. 141–149.
- SCHWANNEN, T., KWAN, M. P. (2008): The internet, mobile phone and space–time constraints. *GeoForum*, 39, s. 1362–1377.
- SILM, S., AHAS, R., MOOSES, V. (2018): Are younger age groups less segregated? Measuring ethnic segregation in activity spaces using mobile phone data. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44, č. 11, s. 1797–1817.
- STANDING, G. (1999): *Global Labour Flexibility: Seeking Distributive Justice*. Palgrave Macmillan, London, 441 s.
- STANDING, G. (2014): *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury, London, New York, 336 s.
- STEPCHENKOVA, S., TANG, L., JANG, S., KIRILENKO, A. P., MORRISON, A. M. (2010): Benchmarking CVB website performance: Spatial and structural patterns. *Tourism Management*, 31, č. 5, s. 611–620.
- STORPER, M., WALKER, R. (1989): *The Capitalist Imperative: Territory, Technology and Industrial Growth*. John Wiley and Sons Ltd, Oxford, 292 s.
- SVOBODA, P. (2017a): Ekonomická struktura. In: Ouředníček, M., Jíchová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Historický atlas obyvatelstva českých zemí*. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 71–77.
- SVOBODA, P. (2017b): Proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): *Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století*. Academia, Praha, s. 150–178.
- SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku. *Ekonomický časopis*, 63, č. 5, s. 465–485.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015a): *Nezaměstnanost v Česku*. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015b): *Nezaměstnanost v Česku v historickém pohledu*. Geografické rozhledy, 24, č. 4, s. 28–29.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015c): *Nezaměstnanost v Praze*. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015d): *Struktura zaměstnanosti v Česku*. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- SVOBODA, P., NEMEŠKAL, J. (2015e): *Struktura zaměstnanosti v Praze*. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

- SÝKORA, L. (2001): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, s. 127–166.
- SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. Sociologický časopis, 39, č. 2, s. 55–71.
- SÝKORA, L., MULÍČEK, O. (2009): Micro-regional nature of functional urban areas (FUAs): lessons from the analysis of Czech urban and regional system. Urban Research and Practice, 2, č. 3, s. 287–307.
- SÝKORA, L., MULÍČEK, O. (2012): Urbanizace a suburbanizace v Česku na počátku 21. století. Urbanismus a územní rozvoj, 15, č. 5, s. 27–38.
- SÝKORA, L., MULÍČEK, O. (2014): Prague: Urban growth and regional Sprawl. In: Stanilov, K., Sýkora, L. (eds.): Confronting Suburbanization: Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe. Wiley Blackwell, Maiden, s. 133–162.
- SÝKORA, L., MULÍČEK, O., MAIER, K. (2009): City regions and polycentric territorial development: concepts and practice. Urban Research & Practice, 2, č. 3, s. 233–239.
- SÝKORA, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Sprawling Post-communist Metropolis: Commercial and Residential Suburbanization in Prague and Brno, the Czech Republic. In: Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C. (eds.): Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas. Springer, Dordrecht, s. 209–233.
- TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M., eds. (2012): Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života. Aleš Čeněk, Plzeň, 203 s.
- URBÁNKOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Vliv suburbanizace na dopravu v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M. (eds.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, s. 79–95.
- URRY, J. (2007): Mobilities. Polity Press, Cambridge, Malden, 335 s.
- VEČERNÍK, J. (2001): Labour Market Flexibility and Employment Security: Czech Republic. International Labour Office, Geneva, 95 s.
- WILLS, J. (2009): Subcontracted Employment and Its Challenge to Labor. Labor Studies Journal, 34, č. 4, s. 441–461.
- WILSON, M. (2012): Location-based services, conspicuous mobility, and the location-aware future. Geoforum, 43, č. 6, s. 1266–1275.
- WRIGHT, E. O. (2000): Working Class Power, Capitalist-class Interests, and Social Compromise. American Journal of Sociology, 105, č. 4, s. 957–1002.
- YU, H., SHAW, S. L. (2008): Exploring potential human activities in physical and virtual spaces: a spatio-temporal GIS approach. International Journal of Geographical Information Science, 22, s. 409–430.
- ZEVL, J. J. (2019): Časoprostorová strukturace pražské metropolitní oblasti. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha, 88 s.

Seznam publikovaných textů zařazených do dizertační práce

SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku. *Ekonomický časopis*, 63, č. 5, s. 465–485.

SVOBODA, P., PŘIDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M., (2014): Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítáních lidu. *Historická geografie*, 40, č. 2, s. 285–306.

SVOBODA, P. (2017a): Ekonomická struktura. In: Ouředníček, M., Jíchová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Historický atlas obyvatelstva českých zemí*. Nakladatelství Karolinum, Praha, s. 71–77.

SVOBODA, P. (2017b): Proměny lokalizace práce v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): *Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století*. Academia, Praha, s. 150–178.

KOLOUŠEK, P., SVOBODA, P. (2017): Nové (de)koncentrace komerčních aktivit v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M., Jíchová, J. (eds.): *Sociální prostředí Prahy: Město na prahu 21. století*. Academia, Praha, s. 179–211.

SVOBODA, P. (2015): Newsletter a web ČGS: alternativní zdroje dat pro výzkum časové a prostorové flexibility práce českých geografů. *Informace ČGS*, 34, č. 2, s. 17–37.